

Mr. G.A. van Hamel: afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV in de Tweede Kamer

C.J.C.F. FIJNAUT¹

1. Inleiding

In het staartstuk van zijn Tilburgse oratie 'Zijn er grenzen aan de strafrechtelijke aansprakelijkheid?' uit 1993 sprak de vriend voor wie dit boek is bedoeld zijn bekommernis uit over de soms slechte communicatie tussen de minister van Justitie en zijn departement enerzijds en de wetenschap, of althans een aantal strafrechtswetenschappers, anderzijds. 'Opvallend is dat velen alle registers opentrekken: erg ferme taal en zware woorden bepalen de positie (en belemmeren de discussie). Tot een zinnige dialoog komt het niet'. Om dit te illustreren verwijst hij naar een zinsnede in een memorie van toelichting uit 1991-1992.² Wie dat zou willen kan voor deze tijd terugdenken aan een interview met een gepensioneerde strafrechtsgeleerde in het televisieprogramma Buitenhof op 11 mei 2003. Jaap de Hullu wilde in zijn oratie graag 'de stroef verlopende dialoog tussen het ministerie en onder meer de wetenschap' signaleren omdat hij een goede discussie over strafrechtelijke vraagstukken zeer gewenst vond.

Ik wil in deze bijdrage een signalement schrijven van een strafrechtsgeleerde die niet slechts vanaf de publieke tribune commentaar gaf op het strafrechtelijk beleid van Justitie maar die tussen 1909 en 1917 als afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV ook vanaf het spreekgestoelte in de Tweede Kamer zijn mening gaf over het beleid dat de opeenvolgende ministers van Justitie op het terrein van het strafrecht en de strafrechtspiegeling voerden: Gerardus Antonius van Hamel (1842-1917). Hoe verliep de dialoog tussen hen? En dan de dialoog in de eigenlijke, strikte zin van het woord: het tweegesprek. Stroef? Of juist niet? Op alle onderdelen van het beleid? Of slechts rond bepaalde kwesties? We zullen het hierna beschrijven. Tegen de achtergrond van het zo-even genoemde signaal in de oratie van De Hullu is de setting in elk geval hoogst interessant: een nationaal en internationaal vermaard hoogleraar in het strafrecht die jarenlang in het centrum van de macht met de minister van Justitie discussieert over de belangrijke

---

¹ Hoogleraar internationaal strafrecht en rechtsvergelijking aan de Universiteit van Tilburg.

² J. de Hullu, *Zijn er grenzen aan de strafrechtelijke aansprakelijkheid?*, Arnhem: Gouda Quint 1993, p. 57-59.

strafrechtspolitieke vraagstukken van hun tijd. Verlaagde Van Hamel zich – zoals in dat interview gebeurde – tot verdachtmakingen en insinuaties aangaande het beleid van de minister van Justitie? Of koos hij voor het tweegesprek waarin de integriteit en de eigenheid van de opponent niet in twijfel worden getrokken maar inhoudelijke verschillen van opvatting de toon zetten? Voor wie vertrouwd is met het academische werk van Van Hamel is het antwoord op deze vragen niet moeilijk. Maar ook in de ogen van hen dient te worden gedemonstreerd welk het juiste antwoord is.

Hierna zal eerst kort worden ingegaan op het werkzame leven van Van Hamel in de strafrechtswetenschap. Enige kennis hiervan is wel nodig om te begrijpen waarom hij zich op hoge leeftijd – hij was toen al 67 jaar – nog heeft laten verkiezen voor de Tweede Kamer. Vóór hem en ná hem is er per slot van rekening geen hoogleraar in het strafrecht geweest die op deze manier de politiek is ingegaan, en al helemaal niet op die leeftijd. Waarom juist Van Hamel dan wel? Waarom verkoos hij in zijn nadagen alsnog het strijdperk van de Tweede Kamer boven de luwte van zijn studeerkamer? Wat bewoog hem toen hij besliste om zich verkiesbaar te stellen? In de tweede plaats zal op grond van de Handelingen van de Tweede Kamer een beeld worden gegeven van de kwesties waarover Van Hamel zich als volksvertegenwoordiger heeft uitgesproken en van de wijze waarop hij die onderwerpen behandelde. Het spreekt welhaast voor zich dat hierbij alleen strafrechtelijk relevante aangelegenheden zullen worden gememoreerd. Zoals het ook duidelijk zal zijn dat het in deze bijdrage niet zou passen om ook in te gaan op de bemoeienissen die Van Hamel achter en in de coulissen van de Tweede Kamer heeft gehad met de strafwetgeving en/of het gevoerde strafrechtelijke beleid. Het gaat hier om de dialoog die hij persoonlijk op de tribune rechtstreeks voerde met de minister van Justitie. En ten derde zal aan de hand van enkele voorbeelden worden gepoogd om meer in detail de deelname van Van Hamel aan het politieke debat te markeren. Bij het maken van de keuze van deze voorbeelden is zoveel mogelijk aangehaakt bij de thema's die toentertijd in de strafrechtswetenschap en het maatschappelijk leven een belangrijke rol speelden.

2. Een buitenstaander in de politiek?

Van Hamel heeft geen memoires geschreven. En ik heb niet kunnen nagaan of er nog ergens persoonlijk archief van hem ligt. Maar ook zonder deze bronnen is het natuurlijk mogelijk om hem als wetenschapper te karakteriseren. Echte wetenschappers kan men immers kennen aan hun geschriften. Die vormen het belangrijkste instrument om op een redelijke manier de openhartige discussie te voeren waarom het in de wetenschap gaat. Van Hamel demonstreerde zijn meesterschap in de strafrechtswetenschap allereerst door het schrijven van een *Inleiding tot de studie van het Nederlandsche strafrecht*, waarvan de eerste druk verscheen in 1889 en de derde bijgewerkte druk in 1913. Hij bewerkte dus niet, als sommige hoogleraren ook wel doen, met meer of met minder succes het werk

van voorgangers maar hij schiep zijn eigen werk. Jaap de Hullu heeft dit trouwens ook gedaan, met zijn boek *Materieel strafrecht*. Gelet op het feit dat hij zijn wetenschappelijke loopbaan is begonnen op het Seminarium van Hamel van de Universiteit van Amsterdam zou men misschien zelfs mogen zeggen dat Van Hamel – en niet te vergeten D. Hazewinkel-Suringa die eveneens zelf een belangrijke inleiding in het materiële strafrecht schreef – in hem een waardige opvolger hebben gekregen. Daarnaast is het belangrijkste deel van de losse geschriften van Van Hamel in 1912 gebundeld in twee delen *Verspreide opstellen*. Een aantal van deze publicaties biedt in aanvulling op het handboek aardige doorkijkjes in de manier waarop Van Hamel de denkbeelden die hij systematisch in zijn handboek had ontwikkeld bij deze en gene gelegenheid verder concreetiseerde rond bepaalde vraagstukken of poogde toe te passen op bijzondere gevallen.³

Toch was Van Hamel geen wetenschapper *pur sang*, althans hij kreeg een late roeping in de wetenschap. Hij begon zijn loopbaan als advocaat. Daarna was hij een tijdlang leraar aan een middelbare school te Leiden. Op het einde van de jaren 1860 stapte hij over naar het openbaar ministerie. Tien jaar later, in 1978, werd hij benoemd tot rechtsgeleerd adviseur van het departement van Oorlog. Twee jaar nadien, in 1880, werd hij benoemd tot hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Reeds deze optelsom van functies laat zien dat Van Hamel een wat rusteloos mens was, een ondernemend man ook, uit op nieuwe ervaringen, niet bang voor verandering. Dit blijkt trouwens ook uit de dadendrang die hij gaandeweg binnen en buiten zijn officiële functies tentoonspreidde. Van Hamel nam in 1870 het initiatief om naar Duits voorbeeld de Nederlandse Juristen-Vereeniging op te richten. In 1886 stichtte hij samen met drie andere hoogleraren het Tijdschrift voor Strafrecht, de voorloper van Delikt en Delinkwent. En in 1907 was hij een van de oprichters van het Psychiatrisch-Juridisch Genootschap. Van Hamel was dus al vóór hij werd benoemd tot hoogleraar strafrecht een geëngageerd voorvechter van het academische debat over rechts-politieke vraagstukken. En toen hij het eenmaal was schiep hij op zijn eigen vakgebied fora, waarop dit debat meer toegespitst kon plaatsvinden. De overstap van Van Hamel in 1909 naar de Tweede Kamer was, gegeven deze nogal activistische invulling van zijn professionele bestaan, dus geen onbegrijpelijke wending in zijn leven. Hij lag veeleer helemaal in de lijn van wat hij altijd al had gedaan: constant debatteren over de verwerkelijking van de rechtsstaat tegen de achtergrond van wisselende maatschappelijke omstandigheden. Met dit verschil natuurlijk dat hij deze keer medeverantwoordelijk werd voor de manier waarop dit praktisch moest gebeuren. Maar zo groot was deze verandering voor hem nu ook weer niet. Vóór 1909 was hij op Amsterdamse schaal reeds jaren politiek actief op het vlak van de kindbescherming en de gezondheidszorg.

---

³ Deze paragraaf is helemaal gebaseerd op eerdere publicaties van mijn hand over het wetenschappelijke werk van Van Hamel. Zie C.J.C.F. Fijnaut, 'G.A. van Hamel: een behoudend strafrechtshervormer', *DD* 1984, p. 8-24, en C.J.C.F. Fijnaut, 'Gerardus Antonius Van Hamel', in: T.J. Veen & P.C. Kop (red.), *Zestig juristen*, Zwolle: Tjeenk Willink 1987, p. 336-339.

Hierbij komt dat hij zich in de decennia voordien ook internationaal niet onbetuigd had gelaten. Samen met de Duitser Fr. Von Liszt en de Belg A. Prins had hij in 1889 de Internationale Kriminalistische Vereinigung (IKV) opgericht. Deze vereniging had expliciet tot doel, zoals Van Hamel in 1914 schreef: 'die internationale Eröffnung von neuen Bahnen für die Fortbildung von Wissenschaft, Gesetzgebung und Praxis auf dem Gebiete des Strafrechts'.⁴ Zij was dus welhaast een organisatorische afspiegeling van zijn eigen leven: geen loos discussieforum maar een plaats waar werd gedebatteerd om iets te bereiken, in woord en daad. En wanneer men de handelingen van deze vereniging erop naslaat, dan zal men constateren dat Van Hamel op tal van momenten met een zekere passie deze doelstelling vorm en inhoud gaf. Op dit punt deed hij bepaald niet onder voor zijn al even befaamde Europese medestrijders.⁵ En dus ook in dit licht gezien kwam zijn beslissing in 1909 om voor de Liberale Unie zitting te nemen in de Tweede Kamer eigenlijk neer op een voortzetting van de strijd, alleen op een andere plaats dan waar die zich dan tot dan toe had afgespeeld, maar wel met hetzelfde middel: het woord. Men zou ook kunnen zeggen dat zijn lidmaatschap van de Tweede Kamer in zekere zin een ideale afsluiting in zijn leven heeft gevormd. Nu kon hij al zijn ambities, ervaringen en inzichten rechtstreeks omzetten in wetgevende actie.

Alleen al het feit dat Van Hamel opkwam voor de Liberale Unie laat zien dat hij geen man van revolutionaire of radicale politieke middelen was. Hij stond voor progressieve maar evolutionaire maatschappelijke verandering. En dit standpunt huldigde hij ook op wetenschappelijk vlak. Ook hier gedroeg hij zich bepaald niet als een revolutionair. Hij was in theorie wel een pleitbezorger van de 'gesamte Strafrechtswissenschaft', de geïntegreerde strafrechtswetenschap, maar hij was in het algemeen erg huiverig voor een werkelijke integratie van de moderne criminologie in het strafrecht, laat staan dat hij zélf ooit serieuze pogingen heeft ondernomen om deze disciplines op een geïntegreerde manier te praktiseren. Zelfs in zijn handboek en zijn losse geschriften besteedde hij nauwelijks aandacht aan de criminologie als zodanig en aan haar mogelijke implicaties voor de strafrechtelijke reactie op misdadproblemen. Van Hamel zag de criminologie vooral als een soort van kritisch geweten van het strafrecht en in het bijzonder als een middel om de 'crimineele klappermolen' van de strafrechtspleging nieuw leven in te blazen, meer en beter aangepast aan de maatschappelijke werkelijkheid. Voor hem was de criminologie met andere woorden vooral vanuit crimineel-politiek oogpunt van belang. En deze omgang met die nieuwe discipline sloot naadloos aan bij zijn algemene rechts-politieke interesses en bedrijvigheden.

---

⁴ Zie verder L. Radzinowicz, *The roots of the International Association of Criminal Law and their significance*, Freiburg: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht 1991 en M.S. Groenhuijsen & D. van der Landen (red.), *De modernere richting in het strafrecht*, Arnhem: Gouda Quint 1990.

⁵ C.J.C.F. Fijnaut, *Verleden, heden en toekomst van de geïntegreerde strafrechtswetenschap*, Arnhem: Gouda Quint 1986.

3. De deelname aan het parlementaire debat in het algemeen

Het is niet zo moeilijk om een beeld te scheppen van het publieke optreden van Van Hamel in de Tweede Kamer met betrekking tot het strafrecht en de strafrechtspleging. Aan de hand van de alfabetische registers die in 1911 respectievelijk 1921 werden vervaardigd 'op de verslagen der Handelingen van de Staten-Generaal' kan immers van jaar tot jaar op zijn naam gemakkelijk worden getraceerd wanneer en waarover hij het woord voerde. Om hier een goed zicht op te bieden is het aangewezen om chronologisch verslag uit te brengen over Van Hamels tussenkomsten in de diverse debatten.

3.1. Het parlementaire jaar 1909 – 1910

In het parlementaire jaar 1909-1910 gaf hij enerzijds enige beschouwingen ten beste ter gelegenheid van de algemene beraadslaging – om te spreken met de termen van die tijd – over de begroting van het ministerie van Justitie voor 1910 en mengde hij zich anderzijds in het debat over de herziening van de Wet op de Rechterlijke Organisatie. Van belang zijn hier vooral de punten die hij in zijn algemene beschouwingen aansneed.⁶ Helemaal in de lijn van de wijze waarop Van Hamel hiervoor werd getypeerd begon hij zijn interventie evenwel met een soort van beginselverklaring omtrent 'rechtsvorming en rechtspleging in onzen tijd'. Met grote stelligheid verwoordde hij de zorg:

'dat in de rechtsinstellingen en in de rechtspraak steeds tot uitdrukking wordt gebracht het innig verband tusschen de rechtsbedeeling en het volksleven. Daarvoor is noodig in de taal der wet en in de vormen der rechtspleging klaarheid, natuurlijkheid, begrijpelijkheid, in de behandeling van eenvoudige zaken eenvormigheid en snelheid, tegenover gelegenheid tot meer gezette overweging bij zaken van meer ingewikkelden aard'.

Een van de hier relevante punten die hij daarop aansneed, was de herziening van het Wetboek van Strafvordering. Hij prees minister Nelissen zowel voor zijn besluit om de voorbereiding van die herziening in handen te geven van een staatscommissie als voor zijn idee om telkens wanneer deze commissie een onderdeel van haar werkzaamheden had afgerond dit in de vorm van een ontwerp aan de wetgevende macht aan te bieden. Wel drong hij erop aan dat bij de samenstelling van deze commissie vooral de keuze zou vallen 'op hen die gevoelen voor regelingen in de richting der denkbeelden welke zijn verwezenlijkt in het Engelsche procesrecht, bepaaldelijk voor wat eenvoudige zaken betreft'. Voor de rest wilde hij er voorlopig het zwijgen toe doen.

Een tweede punt dat hij te berde bracht was de noodzaak om naar Engels en Duits voorbeeld haast te maken met de inrichting van rechtbanken voor kinderkzaken. Beter nog, om vooruitlopend op hun formele instelling in de praktijk alvast de mogelijkheid

---

⁶ *Handelingen II 1909/10*, p. 581-586 en 625-632.

te openen om de behandeling van zulke zaken toe te vertrouwen aan één enkele rechter omdat nu eenmaal 'zeer veel psychologische ontwikkeling en belangstelling noodig (is) en zeer veel ervaring, om in deze zaken als een wijs man recht te doen'.

Het derde belangrijke punt dat hier moet worden gememoreerd betrof het verhoor van verdachten en beklagden. Naar zijn mening moest de minister verbieden 'dat subalterne ambtenaren verdachten ondervragen'; hij doelde daarbij op politieambtenaren die geen hulpofficier van justitie waren. Waarom zulk verbod? Onder verwijzing naar een of ander schandaal dat zich in Parijs had afgespeeld bracht Van Hamel drie argumenten naar voren. Dit verhoor is een 'uiterst teere zaak' en dus, zo voeg ik eraan toe, iets wat niet aan de gemiddelde politieman kon worden overgelaten. Ten tweede wees hij op de situatie in Engeland waar – volgens hem – de politie nooit zelf verdachten ondervroeg. En ten derde voerde hij aan dat de bestaande wetgeving 'het verhoor van verdachten door de ondergeschikte ambtenaren van politie eigenlijk niet onderstelt'. Wat bij deze drie punten in de eerste plaats opvalt is natuurlijk dat hij kennelijk een vrij fervent liefhebber was van het Engelse straf(proces)recht. Dit zag hij kennelijk als een goed model voor de herinrichting van de Nederlandse strafprocedure. Dat hij daarbij, door een te dogmatische kijk op de werkelijkheid, wat het politieverhoor betreft de plank volkomen missloeg is vers twee: de fameuze Judges Rules werden in de praktijk niet of nauwelijks nageleefd.⁷ Ten tweede betoonde hij zich wel een goed aanhanger van de geïntegreerde strafrechtswetenschap door in elk geval voor de behandeling van strafzaken tegen jeugdigen te vragen om psychologisch geschoolde rechters. Dat hij die eis bij deze gelegenheid niet doortrok naar strafrechters in het algemeen, wil niet zeggen dat hij daarvan ook geen voorstander was. De oprichting van het Psychiatrisch-Juridisch Genootschap was immers juist bedoeld om de belangrijke discussie tussen de strafrechtswetenschap en de menswetenschap te structureren.

Het onderwerp dat hij evenwel het meest uitvoerig aansneed was dat van de preventieve hechtenis. Het standpunt dat hij toen verdedigde omtrent deze belangrijke kwestie wordt hierna evenwel afzonderlijk besproken.

3.2. *Het parlementaire jaar 1910 – 1911*

In het parlementaire jaar 1910-1911 voerde Van Hamel opnieuw uitgebreid het woord ter gelegenheid van de begrotingsdebatten, ook nu weer vanzelfsprekend naar aanleiding van de begroting van het ministerie van Justitie voor 1911. Daarnaast mengde hij zich volop in de discussie over de bestrijding van de zedeloosheid. Zijn opstelling in het debat over dit laatste thema wordt hierna apart besproken. Zo ook – naar aanleiding van het schandaal rond de Papendrechtse moordzaak – zijn verdediging van de rol van de

---

⁷ C.J.C.F. Fijnaut, *De toelating van raadsheden tot het politieke verdachtenverhoor*, Arnhem/Antwerpen: Kluwer/Gouda Quint 1987, p. 313-318.

criminele psychiatrie in de strafrechtspraak. Zijn strafrechtelijk relevante kanttekeningen bij de begroting van het ministerie van Justitie waren de volgende.⁸

Deze keer sprak Van Hamel om te beginnen eerst een woord van waardering uit voor de nieuwe minister van Justitie Regout, 'in wiens hooge qualiteiten ook ik oprecht vertrouwen stel'. Vervolgens ging hij in op 'drie punten van algemeenen aard': de vreemdelingenwetgeving, de administratieve rechtspraak en het strafstelsel. Bij deze laatste kwestie ging het hem niet om de plannen van de minister om artikel 37 Sr te wijzigen 'ten einde een verandering te brengen in de strafrechtelijke behandeling van personen met geestelijke storingen'. Met een dergelijke aanpassing van de strafwetgeving was hij het volledig eens. Ook steunde hij de minister volledig in zijn voorstel om voor jeugdige personen het gevangenisstelsel te hervormen 'in de richting der Engelsche Borstal-prison'. Hij meende:

'dat inderdaad alles wat de sociale verheffing van jonge misdadigers in de hand kan werken, door vakonderricht en aansluitende reclasseeringsmaatregelen, geheel ligt in het systeem van strafrecht en strafstelsel, zooals ik dat voorsta'.

En ook de ideeën die de minister koesterde met betrekking tot de uitbreiding van de voorwaardelijke invrijheidstelling en de invoering van de voorwaardelijke veroordeling droegen zijn goedkeuring weg. Het waren 'denkbeelden die geheel passen in het kader van gedachten waarin ik mij zelf bewogen heb en blijf bewegen'. Hierbij refereerde Van Hamel overduidelijk aan de talrijke discussies die in het kader van het IKV over deze onderwerpen waren gevoerd en die ook overwegend gingen in de richting van beperking van een starre toepassing van de (cellulaire) gevangenisstraf. Haar toepassing moest veel meer gebeuren in functie van de persoon van de dader en dus ruimte bieden voor progressieve uitvoering en onder voorwaarden zelfs niet-uitvoering.

Het punt waar hij wel dieper op inging was dat van de straf.⁹ Hij voelde zich daartoe genoopt omdat er nog leden van de Kamer waren die opnieuw hadden gepleit voor de invoering van de doodstraf en ook voor de hernieuwde toepassing van lijfstraffen. Heel beleefd, zo zei hij, wilde hij hen 'vragen om dat niet meer te doen. Het wil mij toch voorkomen, dat het met die doodstrafvraag nu toch eens uit moet zijn'. Met de minister van Justitie wilde hij niet berwisten:

'dat de Staat het recht heeft om, wanneer de algemene veiligheid gevaar loopt, levens van individuen op te offeren, niet kan worden bestreden en wordt niet bestreden. Dat bewijst de erkenning van den oorlog als rechtmatig middel van verweer, dat bewijst de erkenning, ook in onze wetgeving, van de rechtmatigheid van het geweld, dat in het geval van oproer kan worden aangewend'.

---

⁸ *Handelingen II 1910/11*, p. 853-855, 905-907, 914 en 929-932.

⁹ *Handelingen II 1910/11*, p. 853-855.

Wat hij echter wél wilde bestrijden was 'dat men de doodstraf op dit oogenblik in ons land noodig zou hebben'. Dit was 'niet bewezen en kan ook niet bewezen worden'. Ten eerste zei hij de wederinvoering van de doodstraf te beschouwen als een 'achteruitgang in onze cultuur'. Ten tweede voerde hij aan dat er ook helemaal geen feitelijke reden was om dit te doen:

'Ik kan mij voorstellen, dat men in Frankrijk, waar de "apaches" op groote schaal door hun woest bedrijf Parijs onveilig maken, dat men daar de doodstraf weer heeft ter hand moeten nemen. Maar op een dergelijk peil staat onze lagere cultuur in de wereld der misdadigheid nog niet, en zoo kan onze hoogere cultuur in de betere kringen der bevolking hier te lande, gelukkig, nog de maatstaf voor ons strafstelsel blijven. Wij kunnen nog trachten de lager staanden tot ons op te heffen en behoeven niet tot die lageren af te dalen'.

Naast deze twee maatschappelijke overwegingen waarvan de laatste in niet geringe mate getuigde van de paternalistische instelling die ook een A. Prins en wel meer liberale hervormers in die tijd eigen was, bracht hij ten derde ook tegen die ideeën in dat het moeilijk zou zijn om slechts een enkel misdrijf aan te wijzen waarop de doodstraf zou kunnen worden gesteld.¹⁰ Als men haar zou willen invoeren dan zou dit niet alleen zijn bij doodslagen die met voorbedachten rade worden gepleegd maar 'ook en veeleer bij die, welke zonder voorbedachten rade begaan zijn uit wildheid, uit woestheid, uit roofzucht, welker daders naar hun aard veel gevaarlijker lieden zijn, dan die anderen'. Met andere woorden: wederinvoering van de doodstraf hield het gevaar in van vrij ruime toepassing van deze straf, ruimer wellicht dan de voorstanders zich realiseerden. En tenslotte vroeg hij aandacht voor het feit dat de technische uitvoering van de doodstraf ook een groot probleem was. Vrij indringend wees hij erop dat de elektrocutie zoals die in New York gebeurde de 'allermiserabelste en ellendigste wijze van ter dood brengen (is) door de treurige voorbereiding reeds'.

Overigens sloot Van Hamel zijn ogen niet voor het feit dat er altijd wel 'enkele misdadigers (zullen) voorkomen die alleen met hardheid te regeeren zijn', maar ook in hun geval was noch de doodstraf noch de lijfstraf een oplossing. Voor hen moest de langdurige gevangenisstraf in stand worden gehouden. De afschrikwekkende werking daarvan moest niet worden onderschat. Die zat hem niet in het eten, niet in de 'harde slaappleaats' maar in 'het feit dat de deur gesloten is en blijft. Aan dat gemis aan vrijheid past men zich blijkbaar niet aan'. Evenals bij de doodstraf greep hij dus ook hier terug op de denkbeelden over de straf die in de 18^e eeuw waren verdedigd door De Montesquieu, Rousseau en Beccaria. Hij wilde dus niet meegaan met de 'moderne' pleitbezorgers van afschaffing van de gevangenisstraf, of althans van de vrijheidsberoving als straf. Integendeel, hij hield hier vast aan de opvattingen van de Klassieke School.

---

¹⁰ C.J.C.F. Fijnaut, 'Criminologie en strafrecht(sbedeling) rond de voorbije eeuwwisseling', in: A.C. 't Hart e.a. (red.), *Strafrecht in balans. Opstellen over strafrecht aangeboden aan A.C. Geurts*, Arnhem: Gouda Quint 1983, p. 41-79.

Of Van Hamel met zijn opvattingen over de straf minister Regout aan zijn zijde had is niet duidelijk. Deze ging in zijn repliek immers niet in op diens beschouwingen hieromtrent. En Van Hamel liet het daar bij. Kennelijk was zijn pleidooi tegen de doodstraf inderdaad enkel bestemd voor de Kamerleden die haar weer wilden invoeren.

3.3. Het parlementaire jaar 1911 – 1912

In dit parlementaire jaar voerde Van Hamel over een hele reeks onderwerpen het woord. Onder meer over de rechtspleging bij de krijgsmachten, over de beperking van de nachtarbeid in bakkerijen en over de arbeidsomstandigheden van het vrouwelijk personeel bij de Rijkspostspaarbank. Over strafrechtelijk relevante onderwerpen bewaarde hij ditmaal echter zo goed als volledig het stilzwijgen. Hij sneed niettemin één kwestie aan die op zich best ook in verband had kunnen worden gebracht met de strafrechtspleging of, enger, met de rechtspositie van verdachten. Dit was bij de bespreking – in het kader van de beraadslaging over de begroting van het departement van Justitie voor 1912 – van het vraagstuk van subsidies aan instellingen voor rechtsbijstand.¹¹

Van Hamel toonde zich om allerhande redenen een groot voorstander van de verlening van deze subsidies. Het functioneren van die bureaus bezag hij evenwel vooral in het licht van sociaalrechtelijke problemen waarvoor on- en minvermogende medeburgers niet op eigen kracht een oplossing konden vinden. Het idee dat dergelijke consultatiebureaus ook een rol zouden kunnen spelen in de voorlichting over individuele strafzaken kwam in die discussie niet aan de orde. Deze gedachte kwam pas zo'n zestig jaar later op, onder invloed van de maatschappijkritische discussies aan de juridische faculteiten. In Tilburg en in Amsterdam werd zij ook al spoedig in praktijk gebracht.¹²

3.4. Het parlementaire jaar 1912 – 1913

Van Hamel compenseerde zijn zwijgzaamheid bij de bespreking van de begroting van het departement van Justitie voor 1912 enigermate bij de bespreking van die begroting voor 1913. Op 27 november en 29 november 1912 liet hij zijn licht schijnen over diverse onderwerpen die te maken hadden met strafrecht en strafrechtspleging.¹³ Buiten die bespreking liet hij evenwel ook in dit parlementaire jaar niet verder van zich horen op dit gebied. Waarover voerde Van Hamel in november 1912 het woord?

Hij begon zijn interventie in het debat met een uiteenzetting over de rol van het departement van Justitie in het wetgevingsproces. Hij prees zowel het departement als de minister – Regout – voor de vele arbeid die zij verrichtten in deze 'zoo belangrijke

---

¹¹ *Handelingen II 1911/12*, p. 991-992.

¹² Vgl. R. Bergsma, *In verzekerde bewaring*, Meppel: Boom 1977.

¹³ *Handelingen II 1912/13*, p. 874-893, 957-960 en 964-971.

C.J.C.F. FIJNAUT

legislatieve werkplaats'. En hij typeerde 'de wetgevende arbeid' op dit departement in relatie tot die op andere departementen als volgt:

'Aan een ander Departement komt men tot eenigen wetgevendden arbeid als de urgentie van een bepaald onderwerp zich afteekent, maar bij het Departement van Justitie moet voortdurend op het rechtswezen in zijn geheel het oog gericht blijven en moet men zich voortdurend afvragen op welk deel van het groote gebied op een gegeven oogenblik een wetsontwerp moet worden voorbereid of afgewerkt en welk ontwerp rijp kan geacht worden om te worden aangeboden en afgedaan'.

Wat later in de discussie voegde hij hieraan toe dat hij zich wel zorgen maakte over de redactie van de strafbepalingen in allerhande bijzondere wetten:

'Dit is een onderwerp dat absoluut behoort tot het Departement van Justitie, en er worden dan ook, naar ik meen, steeds ontwerpen aan dat Departement ter beoordeling van die strafbepalingen toegezonden'.

En hij was het met de minister van Justitie in beginsel eens:

'dat elk Departement de beschikking moet hebben over goede redacteurs en dat een centraal bureau voor de redactie van alle wetten aan zijn Departement in strijd (zou) zijn met een goede legislatie, meen ik, dat de Minister een uitzondering moet blijven maken voor dit eene punt, dat speciaal binnen de grenzen van zijn Departement ligt'.

Hier sprak dus de vroegere rechtskundige adviseur van het departement van Defensie die mettertijd een meester in het strafrecht was geworden.

Wat Van Hamel daarna vooral deed was opsommen van de wetsontwerpen waarmee het departement van Justitie zoal bezig was: het 'ontwerp op de psychopaten', het wetsontwerp op de 'voorwaardelijke veroordeling', dat inzake de 'tempering van de celstraf', de invoering van het instituut van de kinderrechter en bepaalde wijzigingen in Boek II van het Wetboek van Strafrecht, zoals de aanpassing van de strafbedreiging in 180 Sr en in 321-322 Sr. Hij ging, zoals gezegd, evenwel niet echt in op deze onderwerpen maar liet het bij wat kanttekeningen hier en daar. Het beeld van al hetgeen er op het departement allemaal aan strafwetgeving werd gewrocht betitelde hij als 'zeer aangenaam'.

Waar hij nog het langst bij stilstond was de kwestie van de kinderrechter. Hij drong er bij de minister op aan om goed het verband met de strafvordering in het oog te houden:

'in dien zin, dat wanneer er bij voorbeeld een kinderrechter zal zijn, die alleen rechtspreekt, de vraag zich voordoet of het instituut van den rechter-commissaris dan niet kan worden gemist, of liever niet dezelfde rechter te gelijkertijd instruerend en tevens rechtsprekend rechter kan zijn'.

Hiermee sloeg Van Hamel wel een brug naar de staatscommissie die het ontwerp-wetboek van strafvordering moest voorbereiden, maar het werk zelf van deze commissie liet hij verder buiten beschouwing.

Allicht zou men uit het vorenstaande de indruk kunnen overhouden dat Van Hamel ook zulk een parlamentslid was dat meende dat met het maken van wetten de wereld als vanzelf beter op orde komt. Misplaatst is die indruk niet. Dit kan worden gedemonstreerd aan de hand van het feit dat hij de kritiek van W. Bonger – ‘die een zeer mooie in het Fransch gestelde dissertatie heeft uitgegeven over het verband tusschen criminaliteit en de economische omstandigheden en die sinds dien tijd zich op het gebied van de criminele statistiek heeft bewogen’ – op de beslissing van de Centrale Commissie voor de Statistiek om nog slechts om de vijf jaar de gerechtelijke statistieken te publiceren van de hand wees. Die beslissing was vanuit een oogpunt van bezuiniging te prijzen maar zij was volgens hem óók vanuit wetenschappelijk oogpunt verdedigbaar. Hij meende zelfs dat het voor Nederland:

‘eigenlijk van méér voordeel zal zijn, wanneer de statistiek over een grooter getal jaaren loopt. Het wil mij voorkomen dat de wetenschappelijke en de historische studie van de stof niet benadeeld behoeven te worden door de vereenvoudiging die in de statistiek gebracht is’.

Hier was niet bepaald een bevlogen empirisch onderzoeker als Bonger aan het woord en ook niet bepaald iemand die erg geïnteresseerd was in de feitelijke werking van de strafrechtspleging. Een uitspraak als deze laat overduidelijk zien hoever Van Hamel niet afstond van de beoefening van (empirische) criminologie en de daaraan geparenteerde geïntegreerde strafrechtswetenschap.

In samenhang hiermee kan worden gewezen op de opmerkingen die hij maakte betreffende het functioneren van de rechterlijke macht, zowel het vervolgende deel als het rechtsprekende deel. Hij drong erop aan dat men gegadigden voor functies binnen deze macht zou:

‘doen gevoelen de groote betekenis van het rechtersambt in onze maatschappij en nog eens herhalen dat niet alleen kennis, niet alleen voldoende studie, niet alleen scherpzinnigheid, maar ook een ruimte van blik bij de beoordeling van maatschappelijke verhoudingen, toestanden en behoeften zeer noodzakelijk is’.

Later in de beraadslagingen kwam hij hier nog eens op terug, en met name op de reden waarom hij zoveel belang hechtte aan die ‘ruimte van blik’. Omdat:

‘Meer en meer de vrijheid van de rechter volgens de wet toeneemt: in het strafrecht en in het privaatrecht (...). In het strafrecht gaat het zoover, dat niet alleen de mate van straf aan den rechter wordt overgelaten, maar ook in vele gevallen de beoordeling van de al dan niet strafbaarheid van de handeling, omdat de wet uitdrukkingen bezigt, die zuiver door de rechter moeten worden geïnterpreteerd naar algemeene opvattingen’.

C.J.C.F. FIJNAUT

Bovendien herinnerde hij aan de fouten die door de rechterlijke macht werden begaan en die ook in de Kamer aan de orde waren gesteld. Die zouden juist wel eens kunnen zijn begaan door de rechterlijke macht:

‘wanneer zij zich onbewust aan een soort klassenjustitie zou gaan schuldig maken, ten gevolge namelijk van gemis van die ruimte van blik’.

In plaats van aan zulke opmerkingen een beschouwing te koppelen over de inhoud van verdere wetenschappelijke scholing van de rechterlijke macht en over de manier waarop dit onderricht zou kunnen worden georganiseerd, liet hij het echter bij deze vrome gedachte. Geen woord dus bijvoorbeeld over het nut van de bestudering van de sociologische criminologie, zoals die was ontwikkeld door G. Tarde, E. Durkheim en, inderdaad, W. Bonger, voor officieren van justitie en strafrechters.

Tegenover deze vlakke uitlatingen staken zijn opmerkingen over de toelage van fl. 5000,- aan de procureurs-generaal bij de gerechtshoven ‘als belast met de Rijkspolitie in de provincie’ minder schrill af dan anders het geval zou zijn geweest. Hij meende dat er voldoende argumenten waren om die toelage in het kader van de bezuinigingen te schrappen. Ten eerste: toen die toelage in 1851 werd toegekend was de bezoldiging van de leden van de rechterlijke macht nog onvoldoende, maar dit was nu niet meer het geval. Ten tweede maakte de directie van de rijkspolitie in zijn ogen eigenlijk gewoon onderdeel uit van de functie van procureur-generaal en was er dus geen reden voor een bijzondere of specifieke extra toelage. En ten derde dacht hij niet dat de procureurs-generaal als gevolg van de uitoefening van die directie harder of meer moesten werken. Hier staat tegenover dat Van Hamel wel opkwam voor verbetering van het salaris van de rijksveldwachters. Hij drong er althans op aan dat de minister de verhoging hiervan – tegen de achtergrond van de salariëring van andere groepen ambtenaren of beampten – zou overwegen.

Verder vroeg hij de aandacht van de minister voor het feit dat ondanks het verbod dat iemand niet langer dan vijf jaar cellulair mocht worden opgesloten, sommige gedetineerden door een cumulatie van celstraffen toch zes of zeven jaar aaneengesloten cellulair vastzaten. Meer bepaald drong hij erop aan dat er in elk afzonderlijk geval door gespecialiseerde psychiaters werd nagegaan of dit verantwoord was. Het geloof van Van Hamel in de forensische psychiatrie was ook in dit verband dus ongebroken.

Regout, in zijn repliek, begon met een loftuiting aan het adres van:

‘den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Van Hamel, wiens waardering ik dubbel tel, omdat ik hem zie als mijn oud-hoogleraar’.

Hij deed echter nogal min over diens beschouwingen met betrekking tot de rol van het departement van Justitie in de wetgeving. Zo kon hij niet nalaten op te merken dat de

Mr. G.A. van Hamel: afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV in de Tweede Kamer

woorden van Van Hamel niet aan dovemansoren waren gericht. Hij vond ze, zei hij, eigenlijk 'betrekkelijk overbodig':

'omdat en het Departement en het oogenblikkelijk hoofd daarvan reeds ten volle overtuigd zijn, dat zij in de aangegeven richting werkzaam moeten zijn'.

Hij en zijn hoofdambtenaren begrepen ten volle dat zij niet werkten voor het heden:

'maar voor het heden en de toekomst, omdat anders de regelmatige gang van dien arbeid niet zou zijn verzekerd'.

Hij knoopte hier de toezegging aan vast dat de regering in staat zou zijn nog in dat parlementaire jaar, dus in 1913, een 'nieuw, oorspronkelijk, Nederlandsch Wetboek van Strafvordering' aan de kamer aan te bieden. Hij stelde op het werk van de staatscommissie die dat moest voorbereiden in elk geval 'den hoogsten prijs'.

Verder zag hij geen probleem in de coördinatie van de strafwetgeving tussen de onderscheiden departementen. Justitie bezag in het algemeen nauwkeurig alle voorstellen die van de andere departementen kwamen. Maar hij sloot niet uit dat:

'bij de groote hoeveelheid van arbeid wel eens een artikeltje doorgedaan kan zijn, dat bij meer aandachtige beschouwing wellicht een verandering zou hebben ondergaan'.

Hier tilde hij echter absoluut niet zwaar aan, in elk geval veel minder zwaar dan zijn vroegere leermeester.

De beschouwingen van Van Hamel over de noodzaak van 'ruimte van blik' bij de rechterlijke macht werden door Regout eigenlijk volkomen genegeerd.

Of Van Hamel bij al deze minderingen op de loftuiting van Regout aan zijn adres niet het gevoel heeft gekregen dat zijn goedbedoelde interventies voor de minister eigenlijk niet ter zake deden staat er in de Handelingen natuurlijk niet bij, maar men zou een dergelijk gevoel van minder hebben gekregen. Hoogleraar spelen in de politiek is een riskante bezigheid. Van Hamel had de les evenwel begrepen. In zijn antwoord op de repliek van Regout antwoordde hij minzaam:

'Het is mij niet te doen geweest om wenken te geven aan den Minister. Ik heb in de rede die ik gehouden heb juist dit punt op den voorgrond gesteld, omdat ik meende, dat het goed is, dat ook van den Kamer uit de legislatieve arbeid van het Departement van Justitie uit het juiste oogpunt gezien worde'.

Ook op een ander punt nam Regout Van Hamel, voorzover nodig, de wind volledig uit de zeilen, namelijk op het punt van de gerechtelijke statistieken. De betrokken wijziging, inderdaad ingegeven door de bezuinigingen, zou door hem ongedaan worden gemaakt

C.J.C.F. FIJNAUT

op het moment dat zou blijken dat zij nadelig was 'voor een goede beoordeling van hetgeen op justitieel en crimineel gebied gebeurt'.

3.5. *Het parlementaire jaar 1913 – 1914*

Ook in dit jaar voerde Van Hamel eigenlijk alleen ter gelegenheid van de bespreking van de begroting voor het departement van Justitie – ditmaal voor 1914 – het woord over strafrechtelijke aangelegenheden.¹⁴ En dit dan nog hoofdzakelijk over een kwestie die hierna afzonderlijk zal worden behandeld: de toepassing van de voorlopige hechtenis. Hierom kan van hieruit gevoeglijk worden overgestapt naar het parlementaire jaar 1914-1915.

Dit echter wel met de kanttekening dat Van Hamel de minzame reactie van Regout op zijn betoog over de rol van het ministerie van Justitie in het landsbestuur kennelijk toch niet goed had kunnen verkroppen. Onder verwijzing naar hetgeen de nieuwe minister van Justitie Ort – gewezen topambtenaar van het departement van Justitie en voorzitter van de staatscommissie die het nieuwe Wetboek van Strafvordering moest ontwerpen – daaromtrent had opgemerkt in de wisseling van schriftelijke stukken merkte Van Hamel op:

'Hij zegt zeer juist – een denkbeeld dat ik in alle bescheidenheid het vorige jaar bij het begrotingsdebat heb ontwikkeld – dat het Departement van Justitie niet is een instituut dat alleen werkt op bestelling en op aflevering, maar één dat ook werkt voor voorraad, en dat voortdurend voortwerkt, als een laboratorium waar men altijd bezig is of, wil men liever, een tuin, een boomgaard, waar voortdurend wordt gepoot, gezaaid, gemest, gesnoeid, waar nu eens dit, dan weer dat rijp wordt, om dan door den eenen Minister, dan weer door diens opvolger te worden geplukt'.

Van Hamel probeerde dus toch nog zijn gelijk te halen, zij het dan tegenover de opvolger van Regout. Ook hem was dus niets menselijks vreemd, om de lijfspreuk van De Montaigne te parafaseren.

3.6. *Het parlementaire jaar 1914 – 1915*

De bespreking van de begroting van het departement van Justitie voor 1915 in december 1914 – dus enkele maanden na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog – was sober, hoewel Van Hamel er aan het begin van zijn tussenkomst op wees dat, als Nederland zelf in de oorlog betrokken was, de zaken anders zouden liggen. Maar:

'nu dat gelukkig niet zoo is, behoeft niet alle aandacht op de bijzondere omstandigheden gevestigd te zijn, behoeft onze werkzaamheid niet beperkt te worden tot noodwetten, maar

---

¹⁴ *Handelingen II 1913/14*, p. 825-829.

Mr. G.A. van Hamel: afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV in de Tweede Kamer

moet worden gewerkt aan de voortdurende hervorming en versterking van het samenstel van onzen Staat en van het organisme der maatschappij’.

Zelf bracht hij slechts één kwestie ter sprake die hier enigermate relevant is: de ‘quaestie der loterijen’.¹⁵ Het al bij al vrij uitvoerige betoog dat hij hieromtrent hield was ingegeven door de discussie over de sociale gevolgen van loterijen. Met name bekommerde hij zich om:

‘de vele tegenvallers waardoor menschen getroffen worden die in een loterij werden meegesleept en die daardoor in hun bestaan van een zekere eenvoudige welvaart wellicht tot nooddriftigheid vervallen zijn. Men moet dus niet idyllisch spreken over een enkelen meevaller, maar veel meer oog hebben op de vele noodlottige tegenvallers. Daartegen te waken, is dan ook de bedoeling van de wet’.

Zijn pleidooi kwam in zeker zin neer op een doeltreffende handhaving van de nieuwe wetgeving terzake. Waarbij hij wel vond dat er niet lukraak her en der in het land mocht worden vervolgd. Om ongelijkheid tegen te gaan zou de vervolging van ondernemingen die de wet overtraden zoveel mogelijk centraal moeten worden aangestuurd. Hiervoor was temeer reden nu politie en justitie ruime bevoegdheden hadden gekregen om spullen in beslag te nemen. En het mocht toch niet zo zijn dat deze bevoegdheden ongelijk en onevenredig werden toegepast ‘want die menschen zijn elkanders concurrenten en het gaat niet aan dat de één op die wijze benadeeld wordt ten bate van een ander’.¹⁶

3.7. *Het parlementaire jaar 1915 – 1916*

Ook deze keer liet Van Hamel zich op het terrein van het strafrecht goeddeels onbetuigd in het debat over de begroting van het departement van Justitie.¹⁷ Hij wees er op dat het ontwerp van een nieuw Wetboek van Strafvordering bij de Kamer aanhangig was gemaakt en ‘in bewerking’ was bij de Commissie van Voorbereiding, maar hij zei er wel bij dat hij zich grote zorgen maakte over de voortgang van de werkzaamheden: die werd door ‘zeer veel ongunstige omstandigheden bedreigd’:

‘Vooreerst is daar de algemeene ongelukkige toestand waarin geheel Europa verkeert en die ook op de psyche van de Regeering, de Kamer en van het volk terugwerkt’.

---

¹⁵ *Handelingen II 1914/15*, p. 342-345.

¹⁶ Zie over de herziening van de kansspelwetgeving – als onderdeel van de ‘bestrijding der zedeloosheid’ – in de onderhavige periode: J.C. van ’t Veer, H. Moerland & C.J.C.F. Fijnaut, *Gokken in drievoud. Facetten van deelname, aanbod en regulering*, Arnhem: Gouda Quint 1993, p. 116-121.

¹⁷ *Handelingen II 1915/16*, p. 423-426.

Bovendien werd de Commissie van Voorbereiding, die ook nog voor een groot deel uit vervangers bestond, in beslag genomen door belangrijke projecten op het gebied van de arbeidsverzekering, de herziening van de grondwet en het belastingstelsel.

Voor het overige beperkte Van Hamel zich in dit debat – ook op uitdrukkelijk verzoek van de voorzitter – tot wat opmerkingen over de strafrechtelijke handhaving van de Auteurswet, de arbeidswetgeving en de Begrafeniswet. In verband met deze laatste wet besprak hij in het bijzonder de vraag of verenigingen voor facultatieve lijkverbranding al dan niet konden worden beschouwd als verboden verenigingen in de zin van artikel 140 Sr.

In zijn antwoord op de opmerkingen die door deze en gene afgevaardigde waren gemaakt ging de toenmalige minister van Justitie Ort niet expliciet in op de punten die waren aangesneden door Van Hamel. Deze drong echter niet aan op een discussie met de minister over voorgaande punten en zag met andere ‘verschillende heeren’ af van een repliek.¹⁸

3.8. *Het parlementaire jaar 1916 – 1917*

De oorlogsomstandigheden wogen ook duidelijk door op de bespreking van de begroting van het departement van Justitie voor 1917.¹⁹ De kwesties die Van Hamel toen uitdiepte hadden hoofdzakelijk enerzijds te maken met de bescherming van de neutraliteit van Nederland voor de duur van de oorlog wanneer deze eventueel in het gedrang zou worden gebracht door ‘ongeoorloofde handelingen’ van individuele burgers en anderzijds met de bewaking van de vaderlandse economie wanneer de oorlog voorbij zou zijn en er wereldwijd een hevige ‘economische wedstrijd’ zou starten. Verder besteedde hij nog enige aandacht aan de toepassing van de voorwaardelijke veroordeling en de voorwaardelijke invrijheidstelling. Waarover hieronder meer.

In het verlengde van zijn beschouwing hieromtrent wees hij met enkele woorden wel op:

‘de groote ongelijkheid in de straftoepassing bij vergelijking van de uitspraken der onderscheiden rechtscolleges’.

Hij vond deze ongelijkheid – die hij illustreerde met de in zijn ogen grote verschillen tussen de straffen die waren opgelegd aan personen die een dienstweigeringsmanifest hadden ondertekend – bijzonder hinderlijk. Hoe die ongelijkheid kon worden getemperd wist hij echter ook niet goed. Zonder veel overtuiging bracht hij naar voren dat het hoger beroep natuurlijk een middel daartoe was omdat dan minder colleges de zaken beoordelen. En om op het niveau van de gerechtshoven al te scherpe ongelijkheden weg

---

¹⁸ *Handelingen II* 1915/16, p. 440.

¹⁹ *Handelingen II* 1916/17, p. 1107-1109 en 1174-1175.

Mr. G.A. van Hamel: afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV in de Tweede Kamer

te nemen kon eventueel de gratie 'een aangewezen middel' zijn. Hij raadde de minister dan ook aan om dit middel te hanteren.

In zijn antwoord bestreed minister Ort echter dat de verschillen zo groot waren. En voorzover ze er waren vond hij ze eigenlijk normaal:

'wanneer men in aanmerking neemt dat verschillende rechtscolleges de zaken beslissen en bovendien iedere zaak, met het oog op alle omstandigheden met den persoon en de zaak verband houdende, bij een rechterlijk oordeel haar eigen verloop heeft'.

Voor het overige weersprak Ort niet dat het in het algemeen wenselijk is 'dat voor gelijke feiten zooveel mogelijk gelijke straffen worden opgelegd'. Maar of de verlening van gratie een middel was om dit doel te bereiken was een onderwerp 'waarop ik thans niet nader kan ingaan'. Hoewel de minister met dit antwoord voor een stuk voorbijging aan de kern van zijn opmerking liet Van Hamel het hierbij.²⁰

4. De bespreking van enkele specifieke thema's

Het aantal strafrechtelijk relevante onderwerpen waarover Van Hamel zich in de Tweede Kamer vrij uitvoerig en/of bij herhaling indringend heeft uitgesproken is al bij al niet zo groot. De kwesties waar het vooral om gaat zijn de volgende: de toepassing van de preventieve hechtenis, de bestrijding van de zedeloosheid, de rol van de criminele psychiatrie in de strafrechtspraak, de invoering van de voorwaardelijke veroordeling en de beteugeling van de smokkelhandel. Zij zullen hierna één voor één vanuit zijn gezichtshoek worden besproken.

4.1. De onnodige oplegging en de te lange duur van de preventieve hechtenis

Van Hamel greep de bespreking van de begroting van het ministerie van Justitie voor 1910 aan om – met een schuin oog naar de werkzaamheden van de staatscommissie die de herziening van de strafprocedure zou gaan behandelen – aandacht te vragen voor de problematiek van de preventieve hechtenis. Verwonderlijk is dit niet, want zowel de regeling als de praktijk van de preventieve hechtenis behoorden rond 1900 tot de grote thema's in de strafrechtspolitieke discussie.²¹

De vraag die Van Hamel opwierp was of de praktijk van de preventieve hechtenis niet onmiddellijk reeds kon worden verbeterd.²² Voor hem stond het immers buiten kijf:

---

²⁰ *Handelingen II* 1916/17, p. 1170 en 1177.

²¹ J. uit Beijerse, *Op verdenking gevangengezet. Het voorarrest tussen beginselen en praktische behoeften*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1998.

²² *Handelingen II* 1909/10, p. 585-586.

C.J.C.F. FIJNAUT

‘dat wel eens preventieve hechtenis wordt opgelegd die niet nodig is en dat preventieve hechtenis ook wel eens langer duurt dan nodig is’.

Hij was, zo zei hij, op zichzelf geen tegenstander van de preventieve hechtenis, aangenomen dat er bij de toepassing voldoende aanwijzingen van schuld waren. En in één geval scheen zij hem zonder meer een goed ding toe:

‘wanneer het betreft gewoontemisdadigers, beroepsmisdadigers, die door deze opsluiting in hun loopbaan gestuit en buiten de maatschappij gesteld worden’.

Maar:

‘waar het geldt gelegenheidsmisdadigers, passie-misdadigers, dan heeft een plotselinge preventieve hechtenis zoo schadelijke zijden, dat zij wel bijzonder nauwgezet moet worden toegepast’.

En dit laatste nu was naar zijn mening niet altijd het geval. Daarom deed hij drie voorstellen om de praktijk – in afwachting van de herziening van het Wetboek van Strafvordering op dit punt – alvast te verbeteren. Ten eerste bracht hij naar voren dat de ambtenaren van het openbaar ministerie rapporten zouden opmaken waarin zij verslag zouden uitbrengen ‘over den loop der zaken in deze materie, over de motieven, die aanleiding gaven tot de preventieve hechtenis en over den duur’. De vrees dat dit zou leiden tot ongeoorloofde centralisering van de besluitvorming binnen het openbaar ministerie vond hij onterecht. Het ging hem erom dat die rapporten statistisch zouden worden bewerkt en dat de resultaten hiervan zouden worden opgenomen in de justitiële statistieken, zodat men een beter beeld van de toepassing van de voorlopige hechtenis zou krijgen. Ten tweede deed hij het voorstel om de beslissing over de toepassing van de preventieve hechtenis voortaan toe te vertrouwen aan ‘de rechtbank in raadkamer’. Hij wist ook wel dat de wet deze instelling niet kende – zo pareerde hij al direct de kritiek van zijn al dan niet vermeende opposenten, in het bijzonder de minister van Justitie – maar de wet ‘verbiedt haar ook niet’. En in de derde plaats kwam hij op voor een zekere schadevergoeding door de regering van degenen die wel preventief waren gehecht maar later waren vrijgesproken.

Interessant aan deze interventie is natuurlijk niet alleen zijn bekommernis om de discussie over de preventieve hechtenis in het vervolg beter te onderbouwen door haar cijfermatig in kaart te brengen, hoewel zou kunnen worden gezegd dat zij een zekere weerspiegeling vormt van het streven in de IKV, in de geïntegreerde strafrechtswetenschap, om de criminele politiek meer op een wetenschappelijke grondslag te stoelen. Zeker zo belangrijk is dat zij iets laat zien van de tweedeling die in de kringen van de IKV algemeen werd aangebracht tussen de onverbeterbare en verbeterlijke misdadigers en van de niet geringe straf(proces)rechtelijke consequenties die zij aan dit onderscheid verbonden. Beroepsmisdadigers werden algemeen als een groot gevaar voor de

maatschappij beschouwd en dienden via het strafrecht te worden uitgesloten, gelegenhedsmisdadigers moesten daarentegen zoveel als mogelijk buiten het strafrecht worden gehouden om hun kansen op insluiting in de maatschappij zo groot mogelijk te maken. En vermeldenswaardig is evenzeer dat Van Hamel ook in deze interventie getuigde van een zwak voor de positie van de verdachte in het strafproces en zocht naar mogelijkheden om die positie te versterken.

Minister Nelissen voelde overigens bepaald niet veel voor deze voorstellen.²³ Van het eerste verwachtte hij in het geheel geen soulaas: om te weten of de preventieve hechtenis al dan niet terecht was toegepast moest men toch weer over het gehele dossier beschikken. Van de invoering van het tweede moest men al helemaal geen 'grote resultaten' verwachten. En van het derde was hij ook niet onder de indruk: het ging te ver om de minister van Justitie de bevoegdheid te geven om 'uit 's Rijks kas vergoeding te geven aan hen die preventief gedetineerd zijn geweest maar wier schuld niet is gebleken'. Dit zou alleen in uitzonderingsgevallen kunnen gebeuren 'wanneer de volkomen onschuld van den man is gebleken'.

Bij de eerste de beste confrontatie met de minister van Justitie in de Tweede Kamer moest Van Hamel dus ondervinden dat het ook voor een wetenschappelijke zwaargewicht nog niet zo eenvoudig was om door te wegen op het politieke debat over de hervorming van de strafrechtspleging. Vrij hardhandig werd hem te verstaan gegeven dat er een groot verschil bestaat tussen het wetenschappelijk gelijk en het politiek gelijk. Om dit laatste te halen is er gewoonlijk meer nodig dan de kracht van argumenten. In de politiek gelden ook ideologie en het argument van de getallen. Waar de minister van Justitie overigens wel in mee wilde gaan was de proefneming in onder meer de rechtbank van Amsterdam om één van de kamers te belasten met alle soorten rechtspraak betreffende jeugdigen. Maar het voorstel dat Van Hamel had gedaan om dit metterdaad te doen, was evenwel minder omstreden dan dat aangaande de preventieve hechtenis. De uitvoering ervan kostte bovendien geen geld.²⁴

Bij de begrotingsbespreking in december 1913 maakte Van Hamel niettemin opnieuw een belangrijk punt van de toepassing van de voorlopige hechtenis.²⁵ Wederom gaf hij lucht aan zijn gevoelens dat haar toepassing 'niet voldoende binnen enge perken wordt gehouden'. Hij wist dat hij dit niet cijfermatig kon onderbouwen maar verwees naar gevallen die hem persoonlijk bekend waren. Wanneer men die bezag kreeg men sterk de indruk 'dat de gevallen individueel ontzaglijk veel verschillen'.

Hij herhaalde evenwel niet de voorstellen die hij eerder had gedaan om aan deze toestand te verhelpen maar hij richtte vanuit de Kamer wel het verzoek:

---

²³ *Handelingen II* 1909/10, p. 625-626.

²⁴ *Handelingen II* 1909/10, p. 630.

²⁵ *Handelingen II* 1913/14, p. 825-826 en 874-881.

C.J.C.F. FIJNAUT

‘tot parketten, de rechter-commissarissen en de rechtbanken (...) dat zij eens de proef namen met een minder ruime toepassing van dezen maatregel. Want het ligt hier niet aan de wet, maar aan de personen’.

Van Hamel twijfelde er zelf kennelijk ook aan of zijn oproep buiten het Binnenhof werd gehoord. Hij drong er in elk geval bij de nieuwe minister van Justitie – Ort – op aan om via aanschrijvingen aan de parketten toch al zoveel mogelijk te bevorderen:

‘dat reeds gehandeld werd in de geest van een wetboek, dat er nog wel niet is, maar dat dan toch geheel is in den geest van den Minister zelf’.

Ort greep de bespreking van de begroting aan om een heel betoog te houden over de gebrekkige toestand van de regeling van de strafvordering en over de vorderingen die ‘zijn’ commissie had gemaakt. Hij beaamde dat het bestaande Wetboek van Strafvordering een zeer onvolmaakt wetboek was dat:

‘noch aan de positie van den verdachte, noch aan die van den rechter, noch aan die van het openbaar ministerie recht doet wedervaren’.

Hij zei er evenwel bij dat dit in de praktijk in het algemeen minder in het oog sprong, omdat er zich naast het wetboek een soort van gewoonterecht had ontwikkeld. Maar hij erkende volmondig dat in het bijzonder ‘de gebrekkige regeling van de positie van den verdachte en van den beklagde, met name gedurende het voorbereidend onderzoek’ de aandacht trok. In antwoord op Van Hamel voegde hij hieraan toe dat hij in overweging wilde nemen om een circulaire te sturen naar de leden van het openbaar ministerie hoewel er reeds in 1907 was uitgegaan naar de procureurs-generaal om alleen in gevallen van dringende noodzakelijkheid voorlopige hechtenis toe te passen. Of in die circulaire moest worden opgenomen dat het openbaar ministerie desgevallend moest vorderen dat de rechter de verdachte zou horen betwijfelde hij:

‘omdat het naar mijn bescheiden meening niet overeenstemt met den geest van ons wetboek van strafvordering. De Raadkamer draagt bij ons steeds een geheim karakter en ik zou vreezen, dat bij een dergelijk verzoek de rechter zich niet gerechtigd zou achten daaraan gevolg te geven’.

Ondanks alle kritiek die Ort op het wetboek zei te hebben hield hij er dus voorlopig liever nog aan vast.

4.2. De bestrijding van de zedeloosheid

Het grote thema waarmee Van Hamel zich in het parlementaire jaar 1910-1911 geconfronteerd zag was de bestrijding van de zedeloosheid, in het bijzonder de herziening van een aantal relevante bepalingen hieromtrent in het Wetboek van Strafrecht. Hun herziening

Mr. G.A. van Hamel: afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV in de Tweede Kamer

had een hele voorgeschiedenis. De minister van Justitie die haar in februari-maart 1911 in de Tweede Kamer en in mei 1911 in de Eerste Kamer wist af te ronden was Regout. Deze deed dit uit volle overtuiging en met verve. Daarenboven deed hij er nog een schepje bovenop: artikel 248bis dat in zijn uiteindelijke versie seksuele betrekkingen verbood tussen een meerderjarige en minderjarige van hetzelfde geslacht.²⁶

Van Hamel zette het debat in de Tweede Kamer in met een overzicht van de geschiedenis van het wetsontwerp.²⁷ Hij beëindigde deze uiteenzetting met een vaststelling en een waarschuwing. De vaststelling die hij deed was dat:

‘op dit terrein verschil van meening volstrekt niet behoef samen te gaan met verschil van politieke richting of algemeene levensbeschouwing. Wij verkeeren hier op een terrein waar de gematigdheid punt van uitgang is en de wijze waarop die gematigdheid zal worden betracht een quaestie van bijzondere appreciatie’.

Zijn waarschuwing luidde dat het grote gevaar hierin bestond dat:

‘waar men als wetgever de strafbepalingen maar heeft neer te schrijven, waar men het in zijn macht heeft, te dreigen met gevangenisstraffen en geldboeten, men zoo licht geneigd is in de Strafwet op te nemen wat men moraliter afkeurt. En dat is juist hoogst bedenkelijk in deze materie. Men heeft zich hier niet af te vragen, of men iets moreel afkeurt, maar alleen, of men wel in de Strafwet een bepaald verbod stellen mag’.

De leidraad die hij op grond van deze uitgangspunten voor zijn interventie in het debat aanhield was dat:

‘het sexueele leven wordt vrijgelaten, doch dat men minder angstvallig behoef te zijn tegenover degenen die uit het sexueele leven van anderen voor zich een geldgevend bedrijf trachten te putten’.

Hierom kon Van Hamel wel instemmen met het bordeelverbod (‘vermits hiermee de prostitutie bestreden wordt in dien vorm die voor de vrouw slavernij en onderdrukking meebrengt’) en in grote lijnen ook met de strafbaarstelling van vrouwenhandel. Hij kon zich echter niet vinden in de opneming van de homoseksualiteit in het wetsontwerp. Op dit laatste punt was hij tot de conclusie gekomen dat:

---

²⁶ Zie over deze bewogen episode in de Nederlandse parlementaire geschiedenis o.m. G. Kempe, ‘Uitvoerder of kruisvaarder’, in: C. Kelke e.a. (red.), *Recht, macht en manipulatie*, Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum 1976, p. 47-66, en P. Koenders, *Tussen christelijk réveil en seksuele revolutie. Bestrijding van zedeloosheid in Nederland, met nadruk op de repressie van homoseksualiteit* (diss. Leiden), Amsterdam: Stichting IISG 1996, p. 159-169.

²⁷ Zie voor de interventies van Van Hamel: *Handelingen II* 1910/11, p. 1451-1454, 1486, 1520-1521, 1528-1530, 1545-1547, 1550-1551, 1564-1565 en 1584-1587.

C.J.C.F. FIJNAUT

‘het nadeel van het stellen van dat misdrijf als zoodanig in de wet overtrof het voordeel. Ik schaar mij, wat dit punt betreft (...) niet aan de zijde van de tegenwoordigen Minister’.

Hij voerde ter onderbouwing van deze conclusie – dat het betrokken artikel meer kwaad dan goed zou doen – bovenal aan dat moest worden gevreesd voor:

‘de groote rustverstoring in gezinnen, (...) het indringen in het private leven, (...) de speurzinn der politie, die daarvan het gevolg zal zijn; en niet het minst (...) de chantage’.

Deze vrees baseerde hij enerzijds op uitlatingen dienaangaande van onder meer de voorganger van Regout, minister Nelissen, en op eigen bespiegelingen over de mogelijk perverse uitwerking van het omstreden artikel, in die zin dat het chanteurs de ruimte zou geven om te dreigen met aangifte bij de politie en dat die op haar beurt dan wel verplicht zou zijn op onderzoek uit te gaan:

‘Wij zouden dus ten gevolge van dit artikel krijgen een wedstrijd van chanteurs en rechercheurs. (...). De chantage zal dus sterk toenemen, want zij zal door de politie worden gesteund’.

Onder meer om dit tegen te gaan steunde Van Hamel een amendement waarin het betrokken misdrijf als klachtdelict werd betiteld. Waarom hij óók het voorstel steunde om in de delictomschrijving op te nemen dat het moest gaan om een jongere ‘van onbesproken gedrag en zeden’, was omdat hij het uitgangspunt van de minister verkeerd vond dat volwassenen per definitie de verleiders waren en de jongeren per definitie de verleiden, want ‘dergelijke handelingen’ hadden ook plaats op de manier:

‘en daar treft men dan de chanteurs – dat de minderjarige, uit geldzucht, zich aanbiedt, den meerderjarige tot de handeling uitlokt’.

Wellicht omdat Regout niet van wijken wist maakte Van Hamel het in tweede termijn kort, maar krachtig, waar het ging om de invoering van een speciaal verleidingsartikel (248ter):

‘Het nieuwe artikel is naar mijn bescheiden opvatting zoo onaannemelijk als ooit enig voorstel is geweest, en ik kan er mij niet goed rekenschap van geven dat bekwame rechtsgeleerden dit artikel mede hebben ondertekend. Ik zal er niet lang over spreken’.

Hier was dus niet slechts de politieke opponent Van Hamel aan het woord maar ook de gerenommeerde hoogleraar in het strafrecht. Het was duidelijk zijn wetenschappelijke eer te na om mee te gaan met dat voorstel.

In derde termijn kon Van Hamel het toch niet laten. Omstandig betoogde hij opnieuw waarom hij op dit punt was gekant tegen het ontwerp van Regout en waarom het amendement dat hij en anderen hadden voorgesteld serieus diende te worden genomen.

Over de juiste bewoordingen van dit voorstel wilde hij eventueel nog wel wat water in de wijn doen maar niet over het principiële verschil met het ontwerp van de regering:

‘Ons artikel beschermt personen van onbesproken gedrag, het Regeeringsartikel beschermt personen van besproken gedrag, a.i., de chanteurs, die het te doen is om geld te krijgen, eerst uit de ontucht en dan uit de chantage. Een wetsartikel, dat ingaat tegen de verleiding, mag er niet toe komen, om hen te beschermen, die in den grond niet te verleiden zijn, maar de verleiders’.

Regout was het met dit standpunt in het geheel niet eens. Hij vond het principieel volstrekt onjuist dat zou worden afgezien van strafbaarstelling omdat moest worden gevreesd voor nog groter onheil – chantage – dat daar uit zou kunnen voortspruiten; voor zulk onheil terugdeinzen was in zijn ogen een vorm van ‘struisvogelpolitiek’. Bovendien wierp hij op dat voor een chanteur in zedenzaken strafbaarstelling veel riskanter was dan niet-strafbaarstelling: juist bij strafbaarstelling moest hij namelijk vrezen dat vroeg of laat de politie zou worden ingeschakeld en dat zijn kwalijke rol aan het licht zou komen. Van Hamel krabbelde hierna wel wat terug en vluchtte in abstracties. Hij stelde dat hij niet had beweerd wat Regout hem voor de voeten gooide. Zijn opvatting was:

‘bij de overweging van de vraag of men eenige handeling met de Strafwet treffen zal, moet mede worden overwogen, welke schade het eventueel verbod aanrichten kan. Het is een ongesplitste vraag, met onderscheiden elementen van beoordeling’.

Later in het debat hield Regout Van Hamel bovendien nog voor dat:

‘hier in Den Haag op het oogenblik de chantage welig tiert, hoewel zoodanig artikel thans niet bestaat’.

En in het verlengde van dit argument bracht Regout tot uitdrukking wat hem werkelijk dreef bij 248bis. De bedoeling van dit artikel was:

‘om te zorgen, dat niet, door nog meer verbreiding onder de jeugd, de homoseksualiteit zulk een omvang zal krijgen en zulke proporties, dat het Staatsbelang er mede gemoeid is, zooals men in andere landen meent, dat dit daar reeds het geval is’.²⁸

Een andere kwestie waarbij Van Hamel in dit verband met Regout in aanvaring kwam was de strafbaarstelling van abortus. Hij was het eens met de strafbaarstelling van de abortus criminalis maar verzette zich met anderen tegen de strafbaarstelling van de abortus medicalis en had hierom een amendement op het voorgestelde 251bis ondertekend dat de strafbaarheid van geneeskundigen uitsloot die handelen ‘zooals naar redelijk

---

²⁸ *Handelingen II* 1910/11, p. 1456-1459 en 1538-1540.

C.J.C.F. FIJNAUT

inzicht is geboden of toegelaten door de regelen der geneeskunst'. Hij voegde hieraan toe dat hij met zijn steun aan dit amendement eigenlijk een 'wetenschappelijk offer' had gebracht omdat hij altijd had gesteld dat het beroepsrecht van de medicus vaststond en niet nog eens uitdrukkelijk erkend hoefde te worden in het Wetboek van Strafrecht. Gegeven echter het feit dat van katholieke zijde werd betoogd dat abortus eigenlijk altijd onaanvaardbaar was, voelde hij zich gedrongen geneeskundigen strafrechtelijk in bescherming te nemen:

'Gij kunt dus ook den abortus medicalis veroordeelen, gij kunt van uw medici verlangen dat zij het nooit zullen doen, omdat het strijden moet tegen hun moreel gevoel of strijdt tegen de voorschriften van de Kerk, maar de Nederlandsche Strafwet heeft daarmede niets te maken'.

Regout verweet hem hierop dat hij dan niet met het betrokken amendement op de proppen had moeten komen maar met een voorstel voor een artikel waarin de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van medici in het algemeen werd geregeld. Wat hatelijk voegde hij hieraan toe:

'De geachte afgevaardigde uit Amsterdam heeft heden wel het wetenschappelijk offer van zijn meening willen brengen, maar heeft toch eigenlijk zijn meening niet prijsgegeven'.

In aansluiting hierop verwees Regout naar het argument in het handboek van Van Hamel dat men beter afzag van wijzigingen in het strafrecht als er geen sprake was van urgentie om iets te regelen. Welnu, stelde Regout, dit was hier het geval, en hij sprak de hoop uit dat de geachte afgevaardigde het eens zou worden met de professor en zijn amendement niet verder zou verdedigen.²⁹

Waar het ging om bijvoorbeeld de strafbaarstelling van de openlijke aanbidding van pornografie en de strafbaarstelling van de openlijke aanprijzing van voorbehoedmiddelen betoonde Van Hamel zich echter geen principieel tegenstander van het wetsontwerp, maar poogde hij enkel onbedoelde, in zijn ogen negatieve, effecten van toekomstige wetgeving tegen te gaan. En dit wederom op grond van zijn opvatting dat:

'bij het vaststellen van strafbepalingen niet alleen rekening moet worden gehouden met datgene wat men direct beoogt, maar met alles wat zij verder kunnen teweegbrengen, en dat daarom gematigdheid op het gebied van het strafrecht is voorgeschreven'.

Bij de bespreking van de begroting van het departement van Justitie voor 1913 op 27 november 1912 ging van Hamel vrij uitvoerig in op de handhaving van de gewijzigde

---

²⁹ *Handelingen II* 1910/11, p. 1588-1591.

Mr. G.A. van Hamel: afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV in de Tweede Kamer

zedewetgeving aan de hand van een overzicht dat Regout daaromtrent had verstrekt.³⁰ Zijn opmerkingen omtrent deze wetgeving klonken nu veel minder oppositioneel dan zijn kanttekeningen bij de bespreking van het wetsontwerp twee jaar voordien. Met instemming haalde hij aan dat de vrees dat:

‘te veel macht aan de politie zou worden gegeven en dat allicht de politie verkeerde constatering (zou) doen en het de menschen onnoodig lastig zou maken’,

misplaatst was gebleken. Verder riep hij de vraag op of het bordeelverbod aanleiding had gegeven tot verplaatsing van de prostitutie of tot nieuwe vormen daarvan. Een vraag die ons heden ten dage ook nog bekend in de oren klinkt. De minister had laten weten dat dit punt nog in onderzoek was, maar Van Hamel wist het wel:

‘Ik geloof dat de gevolgen van dit verbod, evenals van het Amsterdamsche politie-verorderingsverbod, zullen zijn dat de prostitutie op andere wijzen en in andere vormen wordt voortgezet. Doch dat is ook m.i. geen argument tegen deze bepaling, omdat juist – dit is het grootte voordeel – het thans in de wet opgenomen artikel een einde maakt aan de ondergeschiktheid, aan den slavernijtoestand, waarin de betrokken vrouwen meestal verkeerden tegenover de houders der inrichtingen’.

En hij maakte er helemaal geen punt van dat het overzicht van de minister waar het ging om de toepassing van artikel 248bis geen informatie gaf over de toedracht van de strafzaken waarin het was toegepast. Hij liet het eenvoudigweg bij deze vaststelling.

Regout nam de waardering van Van Hamel voor het overzicht in dank aan.³¹ Hij kon het echter niet laten om hem en de anderen vertegenwoordigers van de Liberale Unie op hun nummer te zetten met de unanieme instemming die het wetsontwerp indertijd had verkregen in de Eerste Kamer:

‘De Eerste Kamer heeft een démenti aan die groep in de Tweede Kamer gegeven, en het is de grootste voldoening geweest die ik in mijn loopbaan in deze en in de Eerste Kamer heb gehad, toen de Eerste Kamer zonder hoofdelijke stemming het wetsontwerp tot bestrijding van zedeloosheid heeft aangenomen en daardoor als het ware de pen gehaald heeft door de verklaring van de leden der Liberale Unie, die hier een gezamenlijke verklaring lieten afleggen bij monde van één hunner’.

Deze provocatieve opmerking liet Van Hamel niet over zijn kant gaan.³² Nogal gedecideerd spelde hij Regout de les door op te merken dat hij voor kamerleden die

---

³⁰ *Handelingen II 1912/13*, p. 874-881.

³¹ *Handelingen II 1912/13*, p. 883-884.

³² *Handelingen II 1912/13*, p. 886.

bezwaren hebben tegen delen van een wetsontwerp terwijl zij andere delen prijzen 'het onbetwistbaar recht' vindiceerde:

'om bij de eindstemming voor zich zelf naar eigen inzicht de balans op te maken en zich af te vragen wat ten slotte overweegt. (...) Ik meen dus dat men niemand veroordelen mag, die na te hebben gewikt en gewogen, zich uitsprekt in den eenen zin of den anderen, en dat ieder lid van de Kamer en iedere groep van Kamerleden het volle recht moet hebben om in deze te beslissen naar eigen oordeel. Verder ben ik alleen verantwoordelijk voor datgene wat ik zelf heb gezegd (...)'.

4.3. *De Papendrechtse moordzaak oftewel de rol van de psychiatrie in de strafrechtspraak*

Bij de bespreking in de Tweede Kamer van het schandaal rond de Papendrechtse moordzaak betwistte Van Hamel zeker niet dat er fouten waren gemaakt, door de politie en eveneens door de rechterlijke macht. Sommige (hogere) rechters hadden zich ook in zijn ogen ernstig misdragen ten overstaan van de beklaagde en in die zin zwaar gezondigd tegen de stelregel dat strafzaken 'met Olympische rust' moeten worden behandeld. En in plaats van de zaak in eigen hand te houden, zoals het behoort, hadden andere rechters haar al te vergaand in handen gegeven van psychiaters. Maar – en hier ging het Van Hamel om toen hij op 10 december 1910 het verloop van de Papendrechtse moordzaak aan de orde stelde – dit laatste was nog geen reden om de psychiatrie nu opeens uit het strafrecht te bannen.³³

Hij kon het in elk geval niet hebben dat sommige Kamerleden lachend hadden ingestemd toen er werd gezegd: 'gij moderne strafrechtmannen hebt zelf de geesten opgeroepen, gij kunt ze nu niet meer bezweren'. Wat was volgens hem 'het groote nut van de hulp der psychiatrie inzake de strafrechtspleging en de rechtspraak'?:

'Dat niet alleen de handeling van den misdadiger beoordeeld wordt uit een formeel juridisch gezichtspunt maar ook de persoon uit een psychologisch, met name, als hij verschijnselen van ziekelijke storing der verstandelijke vermogens vertoont, uit een psychiatrisch oogpunt; dat de rechter wete wie hij voor zich heeft, opdat hij beter zal kunnen beslissen welk middel van repressie hij zal hebben aan te wenden'.

Een dergelijk onderzoek van geestelijk gestoorde misdadigers bracht 'geen slapheid in de rechtspleging' maar slechts 'zuiverheid en rechtvaardigheid'. Dat in de onderhavige zaak een groot deel van de getuigen psychologisch-psychiatrisch werd onderzocht vond Van Hamel ook 'afschuwelijk' en mocht nooit meer gebeuren. Maar dit voorval was nog geen reden om 'de wetenschappelijke studie der psychologie van de getuigenissen' in haar geheel af te schrijven. De getuigenispsychologie verlangde immers helemaal niet dat 'op groote schaal een psychologisch-psychiatrisch onderzoek moet worden ingesteld en in

---

³³ *Handelingen II 1909/10*, p. 930-931.

Mr. G.A. van Hamel: afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV in de Tweede Kamer

het proces gebracht'. Van Hamel nam dit niet de geneesheren kwalijk – 'zij zijn bij dergelijk onderzoek gewoon aldus te werk gegaan' – maar 'men kan het der justitie wel euvel duiden, dat zij zoo ver is gegaan van haar functie uit handen te geven'. Met andere sprekers verweet hij haar dat er geen 'contradictoire ondervraging' had plaatsgevonden, dat de betrokken personen niet waren geweest op hun vrijheid om niet te antwoorden, en dat het rapport van de doktoren openbaar was gemaakt. Hij bleef dus van mening:

'dat de psychiatrie is en blijven moet een belangrijke hulpwetenschap voor de studie en de rechtspraak in zake strafrecht; maar dat met de grootste voorzichtigheid daarbij moet worden gehandeld, en dat de justitie altijd moet gevoelen, dat zij de verantwoordelijke persoon is en de leiding in haar handen te houden heeft'.

Met deze stellingname demonstreerde Van Hamel opnieuw uitdrukkelijk dat hij geen groot voorstander was van de moderne criminologie en zeker ook geen radicale aanhanger van de geïntegreerde strafrechtswetenschap. Gedachten die toentertijd in criminologische kringen wel opgeld deden, bijvoorbeeld dat in strafzaken rechters moesten worden vervangen door psychiaters, waren hem geheel vreemd. Zelfs het idee dat rechters psychologisch en psychiatrisch zouden moeten worden geschoold om toch op z'n minst de rapporten van deskundigen uit deze hoek te kunnen begrijpen, kwam in deze discussie niet bij hem op. Hij bleef maar hangen op het punt dat rechters:

'blijvend voeling (moeten) houden met het volksleven, en vooral ook hierop, dat zij zich hiervan bewust zijn, alleen in rust en onbevangenheid tegenover beklagden en getuigen goede strafrechters te kunnen wezen'.

Hier was bepaald geen pleitbezorger van een doorgedreven verwetenschappelijking van de strafrechtspraak aan het woord. Eerder een wat elitair denkende conservatieve paternalist.

Overigens laat dit parlementaire debat over de Papendrechtse moorzaak goed zien dat het in het begin van de twintigste eeuw helemaal niet 'not done' was om in de Tweede Kamer het optreden van politie en justitie in concrete strafzaken te bespreken. Het taboe dat daar tegenwoordig op rust is dus bepaald niet iets van alle tijden. Het zou interessant zijn uit te zoeken wanneer dit taboe een rol is gaan spelen in de parlementaire discussie over de toepassing van het strafrecht. En natuurlijk onder invloed waarvan. Van de bespreking van andere strafzaken later die eeuw? Van de radicalisering van de politieke verhoudingen in de jaren twintig en dertig? Van de politieke discussie over het optreden van Nederlandse rechters tijdens de Bezetting?

4.4. De invoering van de voorwaardelijke veroordeling

Op 12 maart 1915 stond de behandeling van het wetsontwerp tot vaststelling van nadere strafrechtelijke voorzieningen betreffende voorwaardelijke strafopshorting, de betaling van geldboeten en de voorwaardelijke invrijheidsstelling op de agenda.³⁴ Van Hamel kon zijn geluk bij wijze van spreken niet op. Onverbloemd stelde hij:

‘dat voor hen die een gedeelte van hun leven hebben gewijd aan de studie van strafrecht en strafrechtshervorming, dit oogenblik is een evenement, nu in Nederland het instituut der voorwaardelijke veroordeling zal worden ingevoerd’.

Hij liet echter niet na om erop te wijzen dat dit instituut reeds in vele landen over de gehele wereld bestond en dat:

‘wij op het oogenblik een allerzonderlingst figuur maken, nu wij dit instituut nog niet hebben’.

Hijzelf had er al in 1880 op een vergadering van de Nederlandse Juristenvereniging voor gepleit om het in te voeren, maar vergeefs. In aansluiting op de theoretische beschouwingen die andere Kamerleden al ten beste hadden gegeven wilde Van Hamel juist herinneren:

‘aan het zuiver eenvoudig tot het gezond verstand sprekende en praktische van deze instelling’.

Hierbij verwees hij opnieuw naar Engeland waar al sinds mensenheugenis gebruik werd gemaakt van de mogelijkheid om ‘het recht borg te laten stellen voor het bewaren van den vrede van de Koningin; in die oude instelling ligt de kiem van wat nu hier staat te worden ingevoerd’. En hij schroomde niet om in dit verband wederom te herhalen dat de kwestie van de voorwaardelijke veroordeling voor hem altijd een kwestie van gezond verstand was geweest. Anders dan voor Von Liszt, zo memoreerde hij, was het voor hem absoluut geen punt of de voorwaardelijke veroordeling theoretisch wel of niet te rijmen viel met het begrip van de straf. Juist het ‘anti-dogmatisch’ karakter had hem zo aangesproken in dit instituut.

Hij had dan ook moeite met degenen, binnen en buiten de kamer, die meenden de voorwaardelijke veroordeling op principiële gronden te moeten bestrijden. Zij zou volgens hen niet passen bij de beginselen die ten grondslag lagen aan het Wetboek van Strafrecht omdat zij geen straf zou zijn. Van Hamel sprak dit standpunt als volgt tegen:

‘Ik zou het echter aldus zeggen: de voorwaardelijke veroordeling werkt als een straf, zonder dat het een afzonderlijke straf is. Het is inderdaad niet een afzonderlijke straf, het

---

³⁴ *Handelingen II* 1914/15, p. 877-880 en 920-923.

Mr. G.A. van Hamel: afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV in de Tweede Kamer

is een ontheffing van de strafgevangenis, hechtenis of geldboete onder zekere voorwaarden'.

En de invoering lag volgens hem helemaal in de lijn van de evolutie die het strafrecht doormaakte:

'het is juist het eigenaardige in de paedagogische zijde van het strafrecht, dat het altijd begint met de jeugdige personen. Dit is de gezonde weg; maar die leidt er langzamerhand toe, dat men gaat zeggen: niet alleen jongelieden beneden 18 jaar hebben paedagogie noodig, maar ook ouderen'.

En wat degenen betreft die nog in 1901 in reactie op zijn Engelse voorbeelden hadden gezegd: 'Ik ben geen eenvoudige Engelsche rechter', zoals de oud-president van de Hoge Raad Eijssell, nam Van Hamel aan dat het hier ging om vertegenwoordigers van:

'de generatie, die niet tot dat nieuwe instituut heeft willen of zou willen komen. Maar er is toch nog een andere generatie, waartoe ook u, mijnheer de Voorzitter, en ik behooren, al behooren wij dan tot de oudere leden, die wel voor dat stelsel is en er altijd voor geweest is'.

Verder beklemtoonde hij dat het zeker in dit geval aankwam op de uitvoering van de wet:

'En wanneer men deze wet niet wil maken tot een paskwil, tot een parodie, tot een doode letter, maar tot een levende kracht, heilzaam voor de maatschappij, dan hangt alles van de toepassing af'.

Hierom deed het hem zoveel genoegen dat er in de magistratuur toch ook al rechters waren 'die de nieuwe richting aanhangen, die het paedagogische element krachtig willen toepassen, daaraan een groote kracht toekennen'. Naast rechters die de vergeldingstheorie bleven aanhangen maar desalniettemin de nieuwe wet ook wilden steunen. Maar bij hen allen drong Van Hamel erop aan om voorzichtig om te gaan met hetgeen hen in handen was gegeven. Om de reden dat:

'dat niets aan deze wet meer zou schaden dan wanneer zij onverstandig werd toegepast. De wet zou haar populariteit verliezen en niet doordringen in de zeden en opvattingen van het volk. (...) Wanneer men dit instituut in werking zal hebben gezien, zal er groote sympathie bij het volk voor zijn. Men moet echter niet in uitersten vervallen'.

Bij de hervatting van de discussie over het wetsontwerp op 17 maart 1915 herhaalde Van Hamel in andere bewoordingen nog eens wat hij al in eerste termijn naar voren had gebracht. Interessant is wel dat hij nu uitdrukkelijk zijn geloof in de speciale preventie beleed en betoogde dat de invoering van de voorwaardelijke veroordeling ook in dit kader

moest worden gezien: zij was bedoeld om de pedagogische werking van de straf meer tot haar recht te laten komen. Haastig voegde hij hier evenwel aan toe:

'wij zijn hier niet om wetenschappelijke theorieën over strafrecht te ontwikkelen; wij zijn hier om wetten te maken om een praktisch omschreven instituut al of niet in onze wetgeving te brengen. Strijden nu onze beginselen daar absoluut tegen (...), dan moet men ten slotte zeggen: neen, ik ga met dit instituut niet mede'.

Kennelijk was hij bevreesd dat het beroep op strafrechtelijke theorieën bij de tegenstanders in de Kamer niet goed zou vallen. Dat dit hen alleen maar zou sterken in hun verzet. Maar hij verweet hen ondertussen wel dat juist zij – en niet hij – voorbijzagen aan de realiteit. De grondgedachte van zijn leerboek was immers 'dat de realiteit moet worden gezocht': 'Dat is juist het karakter van de moderne strafrechtsleer'. En mede hierom was het óók voor hem wel duidelijk dat de voorwaardelijke veroordeling slechts zou kunnen worden toegepast ten aanzien van 'die fijner gevoelende naturen die men toch ook in de wereld der misdadigers vindt' en dat zij niet was bestemd voor 'de professioneele dieven en inbrekers': 'Zij toch zouden zeggen: daar kom ik mooi af en zij zeker zouden deze maatregel niet meer gevoelen als vergelding'. En mocht deze maatregel in een bepaald geval verkeerd worden toegepast dan zou deze instelling zichzelf corrigeren:

'dan zal de dader een nieuw misdrijf plegen en weer terugkomen bij den rechter en dan wordt de maatregel eenvoudig herroepen als zijnde niet geschikt gebleken voor dat individu. De maatregel zal dan ook alleen vergeldend en paedagogisch werken voor hem, voor wien hij bestemd is'.

Minister van Justitie Ort beklemtoonde – met een beroep op Modderman – van zijn kant ook dat de voorwaardelijke veroordeling materieel gezien zonder twijfel als een straf moest worden aangemerkt: het ging om de toevoeging van leed door de rechter opgelegd naar aanleiding van een overtreding van een gebod of verbod van de strafwet. Verder gaf hij aan in de opmerkingen van Van Hamel geen aanleiding te zien voor een specifieke nadere uiteenzetting. Op twee punten na. Ten eerste bestreed hij de suggestie dat een voorwaardelijke veroordeling bij lichte strafbare feiten niet gepast zou zijn: of zij in zulk geval al dan niet gepast was hing helemaal af van de omstandigheden van het geval en viel dus niet 'imperatief' uit te maken. Ten tweede was hij om dezelfde reden van mening dat ook in het geval van de oplegging van forse geldboeten de voorwaardelijke veroordeling kon worden toegepast, eventueel met uitsluiting van de subsidiaire hechtenis.³⁵

In dit debat liet Van Hamel er dus enerzijds geen misverstand over bestaan dat hij heel goed begreep dat er in de politiek andere wetten gelden dan in de wetenschap. Anderzijds kon hij natuurlijk moeilijk anders dan beroep doen op de ideeën die hij heel zijn

---

³⁵ *Handelingen II 1914/15*, p. 927.

academische leven lang had verdedigd. Interessant hierbij is dat hij wel uit alle macht probeerde te vermijden dat men hem hierom zou verslijten voor een kamergeleerde die niet wist wat er in de wereld werkelijk te koop was. Niet voor niets beklemtoonde hij zijn warsheid van dogmatiek en zijn band met de realiteit. Haast op het ongeloofwaardige af, want als wetenschapper had hij zich niet zoveel, om niet te zeggen: niets, gelegen laten liggen aan het systematisch onderzoek daarnaar. Maar in de kamer werd hem dit niet voor de voeten geworpen. Hij kon zich hier straffeloos als 'kamergeleerde' opstellen. Vooral omdat het in dit debat al bij al niet ging om een ingrijpende herstructurering van de misdaadbestrijding maar om een crimineel-politieke aanpassing van de bestaande strafrechtspleging. En als Van Hamel in de strafrechtswetenschap ergens sterk in was dan was het wel in discussies over zulke modificaties van het gangbare systeem.

Bij de bespreking van de begroting van het departement van Justitie voor 1917 toonde Van Hamel zich heel tevreden met de cijfers die de minister had verstrekt over de toepassing van de voorwaardelijke veroordeling en voorwaardelijke invrijheidstelling.³⁶ Zij gaven hem de indruk dat:

'over het algemeen de rechterlijke macht ten onzent deze nieuwe instellingen toepast, noch bekrompen noch overdreven. Dit is, naar ik meen, een hulde, die ik aan onze rechterlijke macht in haar geheel mag en moet geven'.

Hierbij tekende hij aan dat met de voorwaardelijke veroordeling gelukkig een belangrijke nuancering in het strafstelsel was ingevoerd, maar dat met zijn differentiatie nog veel verder moest worden gegaan. Uit vrees dat verdere onderscheidingen in het sanctiestelsel 'neerkwamen op onderscheidingen van personen naar de maatschappelijke klassen' was die ontwikkeling in de voorbije jaren echter gestagneerd, zo meldde Van Hamel: 'dat achtte men een gevaarlijk systeem'. Maar hij vond haar desalniettemin onontkoombaar, ook al gaf hij niet aan hoe zij weer op gang gebracht zou kunnen worden. Kennelijk wist hij toen ook niet hoe de strafrechtelijke individualiseringsgedachte kon worden verzoend met de gelijkheidsgedachte die op dat moment politiek meer en meer baan brak.

Minister van Justitie Ort ging in zijn reactie op de interventies van de kamerleden nagenoeg volledig voorbij aan de beschouwingen van Van Hamel. Ook nu weer liet hij zich dus kennen als een man – meer een ambtenaar dan een politicus – die niet hield van publieke crimineel-politieke schermutselingen, zeker niet als die gingen over thema's die maatschappelijk gevoelig lagen. Hij herhaalde slechts nog eens de doeleinden die met de voorwaardelijke veroordeling werden nagestreefd. Verder gaf hij aan dat er geen middelen waren om niet enkel een statistisch overzicht over de toepassing van de voorwaardelijke veroordeling te laten opmaken maar een 'beredeneerd verslag te dier zake' te laten vervaardigen. Dit argument werd kamerbreed geaccepteerd.³⁷

---

³⁶ *Handelingen II 1916/17*, p. 1107.

³⁷ *Handelingen II 1916/17*, p. 1171.

4.5. De beteugeling van de smokkelhandel

Een van de laatste discussies waaraan Van Hamel nog volop participeerde was die over het wetsontwerp tot vaststelling 'in de tegenwoordige buitengewone omstandigheden van bepalingen in het belang van eene meer afdoende beteugeling van smokkelhandel'. De discussie over dit ontwerp greep plaats op 13 februari 1917.³⁸ Waar het in de beoogde noodwet om ging was om preventieve hechtenis mogelijk te maken in geval van overtreding van de anti-smokkelwetgeving. Van Hamel had hier wel begrip voor, inbegrepen dat ook de uitlokkers en medeplichtigen van overtreders preventief zouden kunnen worden gehecht:

'Dat vind ik een zeer belangrijk punt, omdat (...) binnen de grenzen van ons land op allerlei plaatsen door allerlei personen maatregelen worden beraamd en voornemens worden gevormd en uitgevoerd om den smokkelhandel in hun voordeel te doen plaats vinden, zoodat men degenen die er achter zitten, de eigelijke uitlokkers van den smokkelhandel, ook door de nieuwe bepalingen moet kunnen treffen'.

Waarom hij meer bepaald de strafrechtelijke verscherping van de strijd tegen deze nieuwe vorm van Nederlandse georganiseerde misdaad ondersteunde verduidelijkte hij even later:

'En waar men nu staat tegenover den uitgebreiden en wijdvertakten smokkelhandel, die alle standen van het volk op allerlei manier demoraliseert, en waarvan men niet zeggen kan, dat het een eenvoudig wetsdelict is zonder dieper beteekenis, daar het misdrijf in groote mate onze volksofvoeding bedreigt, waarvoor onze Regeering toch in de eerste plaats moet zorgen, en het ook onze neutraliteit in gevaar kan brengen en allerlei andere consequenties na zich sleepen, kan ik mij begrijpen, dat de Minister tot het voorstellen van deze maatregelen is overgegaan, hoewel zij verder reiken dan de gewone regelen van strafvordering eigenlijk toelaten en medebrengen'.

Niettemin drong hij er bij de minister op aan om zijn ambtenaren te wijzen 'op het ernstige, maar ook het delicate van de voorgestelde wetsbepaling, en zal zorgen, dat zooveel mogelijk gewaakt wordt tegen misbruik'. Hij vroeg hem verder de Kamer met cijfers te informeren opdat:

'de Kamer, die mede geroepen is met de Regeering om de wettelijke waarborgen voor de burgers te handhaven en de rechtsbescherming van de burgers als een zaak van hooge waarde op te vatten, op de hoogte blijve van de werking van deze wet'.

---

³⁸ *Handelingen II 1916/17*, p. 1534-1540.

Minister Ort greep deze gelegenheid aan om een uiteenzetting te geven over het gehele beleid dat de regering voerde om de grootschalige smokkelhandel effectief te beteugelen, zoals de afkondiging van de staat van beleg in het grensgebied en de systematische uitwijzing van illegale vreemdelingen. De invoering van de preventieve hechtenis was in zijn ogen nodig om juist Nederlandse smokkelaars 'een spoedige en zekere tenuitvoerlegging van de straf in uitzicht te stellen en daardoor de straf te afschrikkender te doen zijn'.³⁹ Hij was het met Van Hamel eens dat in dit geval afstand werd gedaan van 'principiële bezwaren' maar nood brak wet:

'er is een toestand ontstaan die onduelbaar is, niet alleen met het oog op de economische verzorging van ons betrekkelijk klein land (...) maar ook dat ten gevolge daarvan is ontstaan een toestand van demoralisatie'.

Waar Van Hamel meer moeite mee had was dat de noodwet, in artikel 4, volgens hem de mogelijkheid bood om goederen verbeurd te verklaren die niet toebehoorden aan de veroordeelde. Was dit geen strafrechtelijke monstrositeit? Ort beaamde dat de beoogde regeling afweek van het bepaalde in het Wetboek van Strafrecht, maar een vergaande bepaling als deze was volgens hem dan ook volstrekt nodig om de gegeven toestand te beheersen. Hij rekende evenwel op de rechter: die zou met de nodige voorzichtigheid moeten oordelen en alleen bij noodzakelijkheid tot verbeurdverklaring moeten overgaan. Van Hamel had het er maar moeilijk mee. In tweede termijn kwam hij erop terug. Maar uiteindelijk gaf hij bij:

'Ik wil de strafrechtelijke monstrositeit der verbeurdverklaring van goederen die niet aan den veroordeelde toebehooren wel in deze noodwet laten staan, waar de Minister verklaart, dat de smokkelhandel anders niet streng genoeg kan worden bestreden. De Minister draagt in dit opzicht inderdaad een grootere verantwoordelijkheid dan ik'.

Ort probeerde nog uit te leggen dat het met die monstrositeit eigenlijk wel meeviel, maar sprak daardoor tot op zekere hoogte tegen wat hij in eerste termijn zelf had verklaard.

5. Besluit

Van Hamel is, denk ik, een man geweest die bij Jaap de Hullu enorm in de smaak zou zijn gevallen. Waarom? Omdat hij zijn eigen standpunten altijd met kracht van argumenten naar voren bracht en de argumenten van zijn opponenten steeds even serieus nam als die van hemzelf. De tweegesprekken met de minister van Justitie die deze intellectuele houding opleverde zijn ook vandaag de dag nog de moeite van het lezen waard. En niet

---

³⁹ Zie over de aard en omvang van deze smokkel onder meer P. Moeyes, *Buitenschot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog, 1914 – 1918*, Amsterdam: De Arbeiderspers 2001, p. 121-126.

alleen om hun hoog socratisch gehalte trouwens. Ook om hun inhoud en hun stijl zijn ze aantrekkelijk gebleven. Van Hamel was een medespeler van formaat in de (politieke) geschiedenis van het strafrecht en de strafrechtspleging, in Nederland en daarbuiten, en hij wist boeiend te vertellen over wat hij maakte en meemaakte. Van welke vorm van stroefheid dan ook geen sprake! Op een haast speelse manier wist hij in de belangrijke debatten principes, gevallen, buitenlandse vergelijkingen, praktijkervaringen et cetera te vervlechten tot een coherent en vaak ook elegant betoog. Verdachtmakingen, insinuaties, lompheden – aan het adres van wie dan ook – zal men in zijn parlementaire optreden vergeefs zoeken. Van Hamel was gewoon een grote mijnheer. Zijn zeer principiële reactie op het triumfalisme van Regout vormt het beste bewijs.

Vorenstaande bespreking van zijn optreden als afgevaardigde van District IV van Amsterdam laat verder duidelijk zien dat Van Hamel meer, veel meer, was dan een dogmatisch ingesteld strafjurist. Op tal van plaatsen in de Handelingen ziet men bovenal de crimineel-politicus aan het werk die hij al decennia was. Vanzelfsprekend een crimineel-politicus met een ruime blik. Van Hamel had immers evenzeer oog voor het maatschappelijk belang van een hooggeschoold ministerie van Justitie als voor de feitelijke werking van de strafrechtspleging en de onbedoelde gevolgen van strafwetgeving voor individuele burgers en de samenleving als geheel. Evenzeer laten bijvoorbeeld de manier waarop hij in debatten omging met praktijkvoorbeelden en zijn opstelling met betrekking tot criminele statistieken echter zien dat Van Hamel inderdaad niet de man is geweest die de geïntegreerde strafrechtswetenschap over de hele linie beoefende. De empirische beoefening van de criminologie stond ver van hem af. Ook hij kon niet over zijn eigen schaduw heen springen.

Interessant hierbij is wel dat hij voortdurend probeerde om zijn professorale verleden te doen vergeten en om een politicus als een ander te zijn. Hij slaagde hier niet altijd in. Soms omdat hij uit dit verleden goede argumenten kon putten om zijn standpunten te verdedigen, soms omdat andere afgevaardigden hem aan zijn professorale verleden herinnerden, of zij nu bij hem op de collegebanken hadden gezeten of niet. Desondanks kan worden gezegd dat Van Hamel goed beseftte dat een parlement een wezenlijk andere instelling is dan een universiteit en dat het dragen van regeringsverantwoordelijkheid héél iets anders is dan het vertonen van intellectuele kunsten. Een mooi voorbeeld hiervan betreft de staking van zijn verzet tegen sommige onderdelen van de noodwetgeving ter bestrijding van de sluikhandel.

In aansluiting op het vorenstaande kan er tenslotte op worden gewezen dat de sporen die Van Hamel heeft achtergelaten in de Tweede Kamer geen misverstand laten bestaan over zijn weinig revolutionaire opstelling. Men ziet zijn liberale gezindheid in politieke zin het beste terug in zijn beoordeling van de herziening van de zedelijkheidswetgeving. Al bij al is die doortrokken van respect voor de burgerlijke vrijheid van het individu: zijn instemming met het bordeelverbod getuigt hier evenzeer van als zijn afkeuring van 248bis. Het verlicht karakter van zijn liberalisme, ook in wetenschappelijke zin, spreekt zowel uit zijn afwijzing van de doodstraf als uit zijn vreugde over de invoering voor de

Mr. G.A. van Hamel: afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV in de Tweede Kamer

voorwaardelijke veroordeling. Beide kanten van zijn ideologische positie komen goed tot hun recht in zijn opvattingen aangaande de toepassing van de preventieve hechtenis.

Op 1 maart 1917 kwam bij de Tweede Kamer het bericht binnen dat Van Hamel was overleden.⁴⁰ De Voorzitter meldde hierop de leden dat de Kamer opnieuw was getroffen:

‘door het overlijden van een harer zeer bekwame, van een harer eminente leden. Het uitzicht van den heer Van Hamel stemde in den laatsten tijd velen onzer tot ongerustheid over zijn toestand, maar als hij dan weder het woord nam, kregen wij den indruk, dat hij nog krachtig was en koesterden wij den hoop, dat hij nog lang voor ons zou behouden blijven. (...) Van Hamel nam met grooten ijver en met bijzondere belangstelling aan onze werkzaamheden deel. Zijn adviezen, vooral op juridisch gebied, hadden voor ons groote, zeer groote waarde (...)’

Verder memoreerde de voorzitter dat men ‘door de groote scherpzinnigheid en door de bijzondere kunde van onzen Van Hamel’ altijd wat van hem kon leren. ‘Bovendien maakten zijn beminlijkheid en zijn eenvoud den omgang met Van Hamel zeer aangenaam’.

De regering van haar kant meldde bij monde van de minister van Koloniën dat zij ‘met aandoening’ had vernomen dat ‘prof. Van Hamel’ was heengegaan. ‘De goede qualiteiten van den overledene, die zoëven door u werden geschetst, werden door de Regeering in alle opzichten gewaardeerd’.

Wanneer men er alleen nog maar de Handelingen van de Tweede Kamer op naslaat kan men zelf lezen waarom deze lofuitingen geen loze woorden waren. Ook hierom is het nog steeds een genoegen om zich te verdiepen in de levenswandel van de man waarvoor zij waren bedoeld: Gerardus Antonius van Hamel, professoraal en liberaal afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV.

---

⁴⁰ *Handelingen II 1916/17*, p. 1837.